

A1 Osiedla

Na początku XX wieku zdecydowana większość europejskich Romów i Sinti prowadziła osiadły tryb życia. W czasie, gdy wykonano to zdjęcie, romską wieś Stegersbach zamieszkiwało ponad 200 osób, a w całej austriackiej prowincji Burgenland ponad 8 000 Romów i Sinti zamieszkiwało do 1938 roku 130 przysiółków i osiedli takich, jak to.

1910

1951

1931

💡 Czy wiesz, że

... w Środkowej i Wschodniej Europie są całe wsie i dzielnice, w których Romowie zamieszkiwali od wieków?

✍ Zadanie do wykonania

Podziel fotografię na trzy części i zakrywając dwie z nich papierem opisz, co widzisz na pozostałej. Powtórz czynność zakrywając inne części tak, żeby opisać wszystkie trzy fragmenty zdjęcia.

📷 Fotografia

Upozowane zdjęcie z romskiego wesela w Stegersbach w południowym Burgenlandzie wykonana dla reporterów z austriackiej państwowej rozgłośni RAVAG. Wydział Historii Współczesnej, Uniwersytet Wiedeński, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/a>

A2 Klasa Średnia

W większości krajów Europy Zachodniej Romom nie wolno było przez całe wieki wstępować do cechów i gildii, stąd też wielu z nich zostało handlarzami i kupcami. Zwłaszcza w Europie Zachodniej wielu Sinti i Romów odniosło sukces w biznesie. Ich dzieci uczęszczały do lokalnych szkół, a wielu Romów i Sinti służyło w wojsku w czasie I wojny światowej. Za swe zasługi dla króla i ojczyzny niektórzy Romowie i Sinti doczekali się nawet nadania tytułów szlacheckich.

1910

1951

1935

💡 Czy wiesz, że

... wielu Sinti i Romów kupowało i sprzedawało towary na targach lub wędrowało od domu do domu jako wędrowni handlarze? Inni prowadzili stoiska handlowe na jarmarkach i w wesołych miasteczkach. Często rodziny Sinti i Romów zajmowały się prowadzeniem kin.

✍ Zadanie do wykonania

Opisz ubrania, jakie noszą ludzie na fotografii i. Co możesz powiedzieć na temat atmosfery uchwyconej na zdjęciu? Jak myślisz, z jakiej okazji wykonano to zdjęcie?

📷 Fotografia

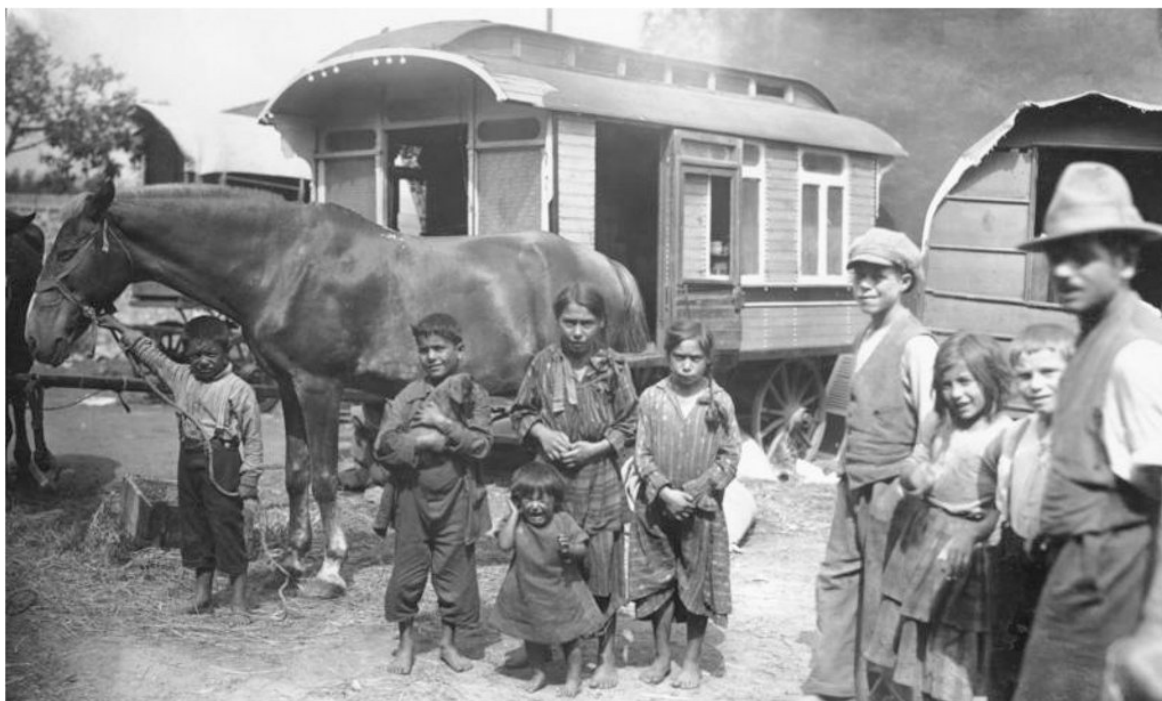
Sinto Max Bamberger (po prawej) wraz z rodziną na fotografii i z 1935 roku. Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg, Niemcy. Uniwersytet Wiedeński, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/a>

A3 Wędrowni Rzemieślnicy

O ile większość środkowoeuropejskich Romów osiedliła się już setki lat temu, o tyle niektóre rodziny zachodnioeuropejskich Sinti kontynuowały wędrowny tryb życia, podróżując swoimi wozami z jarmarku na jarmark i z targu na targ. Zajmowali się oni handlem bydłem, końmi, złomem lub też pracowali jako kowale, szlifi erze i kotlarze. Zazwyczaj wędrowali w lecie ustalonymi szlakami, wracając na zimę do swych miast i wiosek.

1910

1951

1926

💡 Czy wiesz, że

... przed 1950 r. w większości krajów Europy żyło wielu wędrowców, którzy nie byli Sinti ani Romami? Mieszkali razem ze swoimi rodzinami w wozach, przemieszczając się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu pracy.

✍ Zadanie do wykonania

Porównaj fotografie na stronach A.2 i A.3. Co te zdjęcia mówią o życiu przedstawionych na nich rodzin? Podaj trzy przykłady ludzi, którzy często przenoszą się z jednego miejsca w drugie w związku z wykonywaną przez nich pracą. Jakie są zalety i wady takiego życia?

📷 Fotografia

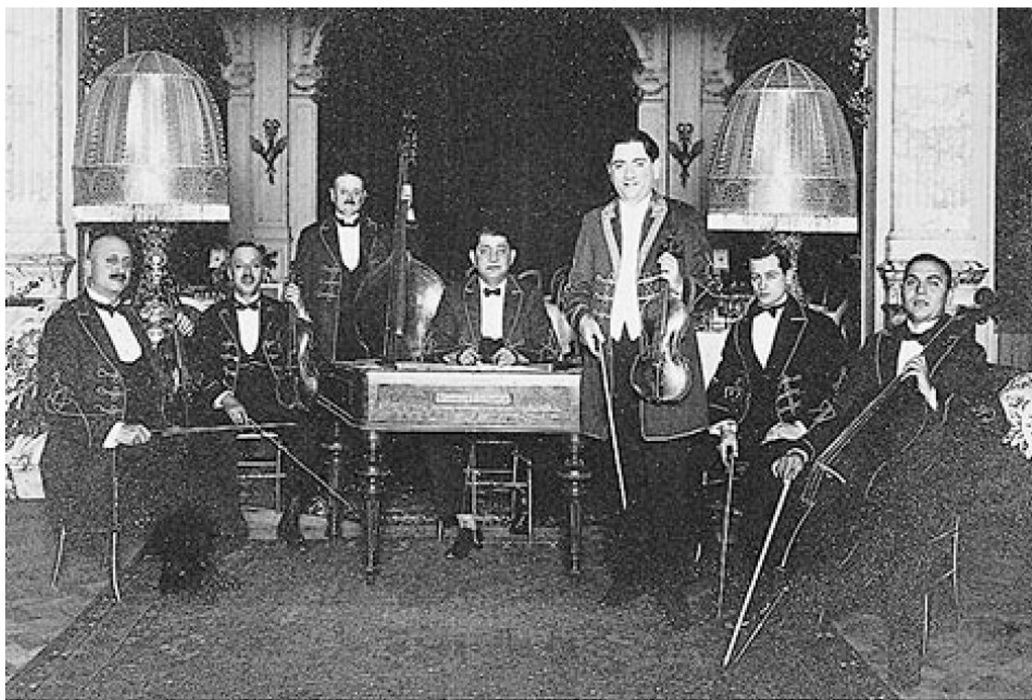
Wędrowną rodzinę niemieckich Sinti ze swoim wozem. Gminne Archiwum w Ravensburgu, Niemcy, dla reporterów z austriackiej państwowej rozgłośni RAVAG. Wydział Historii Współczesnej, Uniwersytet Wiedeński, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/a>

A4 Zawodowi Muzycy

Przez wiele wieków Romowie i Sinti byli zatrudniani jako zawodowi muzycy przez arystokratów i w fi lharmoniach. Począwszy od XIX wieku Romowie i Sinti zaczęli pobierać nauki w szkołach muzycznych, konserwatoriach i na uniwersytetach. Wielu biednych Romów znalazło dodatkowe źródło zarobkowania grając zimą podczas potańcówek i wesel. W wielu romskich rodzinach również i dziś dzieci uczą się grać na instrumencie od swoich rodziców.

1910

1951

1930-38

💡 Czy wiesz, że

... tak zwana muzyka cygańska grana przez „orkiestry cygańskie” była w rzeczywistości wytworem węgierskich muzyków z XIX wieku? Nie miała ona nic wspólnego z tradycyjną muzyką Romów i Sinti.

✍ Zadanie do wykonania

Czy możesz wymienić jakąś słynną rodzinę muzyków? Poszukaj więcej informacji o romskiej muzyce i romskich muzykach w Twoim kraju.

📷 Fotografia

Węgierska orkiestra cygańska Béli Ruhy w hotelu w Hadze (Holandia) w latach 30. XX wieku. Muzeum Etnograficzne, Budapeszt, Węgry

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/a>

A5 Robotnicy Rolni

Większość Romów w Europie Środkowej pracowała jako robotnicy rolni w wielkich posiadłościach i jako sezonowi pomocnicy drobnych rolników przy żniwach. W rejonie Preszowa i Koszyc we wschodniej Słowacji Romowie stanowili znaczny procent mieszkańców. Żyli oni w tym regionie od wieków.

1910

1951

1930-40

💡 Czy wiesz, że

... w Europie Środkowej i Wschodniej wielu robotników rolnych nie otrzymywało za swą pracę pieniędzy, lecz żywność?

... w zamian za swoje usługi mieli oni czasem prawo do zbudowania swoich domów na ziemi swojego pracodawcy lub na ziemi ogólnie dostępnej w wiosce?

✍ Zadanie do wykonania

Opisz, co robią ludzie na zdjęciu. Jaki rodzaj pracy wykonują dzieci w Twoim kraju? Jakie przepisy prawne regulują ich pracę?

📷 Fotografia

„Wszyscy pomagają w przygotowaniach...”. Zdjęcie przedstawia rodzinę wyrabiającą cegły we wschodniej Słowacji. Muzeum Okręgowe w Preszowie, Słowacja.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/a>

A6 Rzemieślnicy

Wielu osiadłych Romów wędrowało po swoich okolicznych terenach zimą w celach zarobkowych jako kotlarze, szlifi erze i muzycy. Inni zajmowali się wyplataniem koszyków czy snycerstwem, wyrabiając koryta, beczki, drewniane łyżki i miotły.

1910

1951

1928-34

💡 Czy wiesz, że

... policja regularnie wizytowała osiedla Romów i Sinti, prowadząc rejestry ich mieszkańców?

... jednym z głównych zadań Interpolu, międzynarodowej organizacji policyjnej, była kontrola i rejestracja Romów i Sinti?

✍ Zadanie do wykonania

W jaki sposób fotograf policyjny przedstawił ludzi na zdjęciu? Co robią ludzie przedstawieni na fotografii i? Dlaczego ludzie ci zostali sfotografowani w taki sposób?

📷 Fotografia

Zdjęcie przedstawia nalot policyjny na romskie osiedle we wsi Gritsch w Burgenlandzie (Austria). Wszyscy mieszkańcy musieli stać na zewnątrz wraz ze swoimi narzędziami pracy. Zdjęcie zostało zrobione jako dowód działań policyjnych. Regionalne Archiwum Burgenlandu, Eisenstadt, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/a>

A7 Uczeń

Karl Stojka urodził się w 1931 r. w małej wiosce w Dolnej Austrii. Jego rodzina należała do Lowarów, podgrupy Romów. Byli bogatymi handlarzami końmi i w letnich miesiącach wędrowali w Styrii, Burgenlandzie i Dolnej Austrii. Zimą zazwyczaj zatrzymywali się w Wiedniu lub w okolicach. W następstwie hitlerowskiej okupacji Austrii rodzina Karla nie mogła już podróżować w lecie i osiedliła się w Wiedniu. Dzieci – Karl, jego trzy siostry i dwaj bracia – poszły do szkoły w Wiedniu i wkrótce zyskały wielu przyjaciół. Ojciec Karla oficjalnie nazywał się Karl Horvath, lecz wszyscy znali go pod imieniem Wakar. Jego matka z domu nazywała się Sidi Stojka, lecz często używała nazwiska Rigó, gdyż była związana z tą właśnie wielką i sławną rodziną Lowarów..

💡 Czy wiesz, że

... ofiarami w czasie Holokaustu było ok. 1,5 miliona dzieci, w tym ok. 1,2 miliona dzieci żydowskich?

... dzieci stanowiły jedną z największych grup ofiar reżimu nazistowskiego?

✍ Zadanie do wykonania

Jakie inne podgrupy Sinti i Romów istnieją?

📷 Fotografia

Zdjęcie Karla Stojki jako dziewięcioletniego chłopca, wykonane w Wiedniu w 1940 r. Niemieckie Archiwum Federalne, Berlin Lichterfelde, Niemcy.

1910

1951

1940

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/a>

A8 Tragiczny Stereotyp

W XIX wieku stereotypy na temat Romów i Sinti były często używane w prasie, książkach i fotografiach. Tak zwane „cygańskie pocztówki” były bardzo popularne w pierwszej połowie XX w. Odzwierciedlały one ludzkie marzenia o wolności. Większość ludzi, którzy nigdy nie mieli osobistych kontaktów z Romami, kształtowała swoje o nich wyobrażenia na podstawie takich właśnie ilustracji.

1910

1951

1910-30

💡 Czy wiesz, że

... na początku XX wieku ponad 90 Romów nie mieszkało już w wozach? Sposób życia niewielkiej grupy Romów i Sinti stał się stereotypem stosowanym do wszystkich członków tej grupy etnicznej.

✍ Zadanie do wykonania

Opisz, co widzisz na pocztówce. Co robią ludzie przedstawieni na niej? Czego na niej nie widać?

📷 Fotografia

Czeska pocztówka z początku XX w. Muzeum Romskiej Kultury, Brno. Czechy

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/a>

B1 Światowy Kryzys Ekonomiczny

W czasie światowego kryzysu ekonomicznego miliony ludzi w Europie Środkowej straciły pracę. W tamtym czasie niewiele krajów środkowoeuropejskich posiadało systemy ubezpieczenia zdrowotnego, zasiłki dla bezrobotnych czy system emerytalny. Wielu bezrobotnych powracało z miast do swoich rodzinnych wiosek, podejmując tam prace wykonywane dotychczas przez Romów. Wielu Romów zaczęło wkrótce głodować, a władze lokalne musiały im płacić zapomogi. Napięcia rosły i wiele społeczności po prostu chciało się pozbyć tych biednych i głodnych ludzi.

1910

1951

1927-37

💡 Czy wiesz, że

... władze lokalne miały obowiązek zapewnienia mieszkania i wyżywienia swoim najbiedniejszym mieszkańcom, a także opłacania wydatków poniesionych przez nich na lekarzy i szpitale?

... w latach 20. i 30. XX wieku śmiertelność dzieci wśród Romów wzrosła do ponad 50 innymi słowy, ponad połowa wszystkich romskich dzieci umierała przed ukończeniem drugiego roku życia.

✍ Zadanie do wykonania

Porozmawiajcie o grupach społecznych, które są zależne od wsparcia, zapewnianego przez resztę społeczeństwa. Zastanówcie się, dlaczego takie wsparcie jest często kwestionowane.

📷 Fotografia

Mieszkańcy romskiego osiedla w Oberwart w Austrii. Zdjęcie policyjne wykonane w latach 30. XX wieku w celu zilustrowania działań policji. Regionalne Archiwum Burgenlandu, Eisenstadt, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/b>

B2 Niechciana Konkurencja

Kotlarze podróżowali od wioski do wioski, naprawiając garnki i patelnie okolicznym chłopom. Podczas światowego kryzysu ekonomicznego wielu lokalnych rzemieślników i sklepikarzy protestowało przeciwko takiej zewnętrznej konkurencji. Wędrownym handlarzom i rzemieślnikom stopniowo zakazywano udziału w targach i jarmarkach. Romowie i Sinti bywali regularnie aresztowani przez policję i karani grzywnami tylko za to, że pracowali!

1910

1951

1927-37

💡 Czy wiesz, że

... aby chronić swoich wykwalifikowanych robotników, rzemieślników i sklepikarzy, coraz więcej miast i miasteczek, a nawet całe prowincje zakazywały Romom i Sinti wykonywania ich tradycyjnych zawodów na swoim terenie?

✍ Zadanie do wykonania

Dlaczego ludzie przyjmują „nielegalną” pracę? Jakie są minusy ich sytuacji?

📷 Fotografia

Wędrowni kotlarze w wiosce w północnym Burgenlandzie, Austria, lata międzywojenne. Austriacka Biblioteka Narodowa, Wiedeń, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/b>

B3 Ciągłe Kontrole Policyjne

Począwszy od lat 90. XIX wieku, europejscy Romowie i Sinti w coraz większym stopniu stawali się przedmiotem uwagi i kontroli ze strony policji. Władze wprowadzały regulacje, które wpływały na ich życie codzienne i pracę. Ustanawiano grzywny dla Romów i Sinti pracujących bez zezwolenia, a „włóczęgostwo” i „żebractwo” stały się karalnymi wykroczeniami.

1910

1951

1919-37

💡 Czy wiesz, że

... dla wielu policjantów praca z „Cyganami” otwierała możliwości atrakcyjnej kariery, gdyż mogli posługiwać się nowoczesnymi technikami, takimi jak fotografi a czy daktyloskopia, a także współpracować z kolegami z innych krajów?

✍ Zadanie do wykonania

Opisz wrażenia, jakie wywołuje zamieszczona tu fotografi a. Dowiedz się, czy żebranie jest w Twojej społeczności lokalnej i kraju dozwolone czy zabronione. Omów argumenty przytaczane jako uzasadnienie zakazu żebrania i jego karania.

📷 Fotografia

Policja sprawdzająca dokumenty tożsamości podczas nalotu na romskie osiedle w Allhau w Burgenlandzie, okres międzywojenny. Regionalne Archiwum Burgenlandu, Eisenstadt, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/b>

B4 Specjalne Dokumenty Tożsamości

Od 1912 r. władze francuskie zaczęły wymagać od osób bez stałego miejsca zamieszkania posiadania „carnet anthropométrique”. Był to pierwszy tego rodzaju dokument zawierający szczegółowy opis cech fizycznych posiadacza, fotografie i odciski palców. Inne kraje europejskie niedługo podążyły tym śladem.

1910

1951

1912

💡 Czy wiesz, że

... Romowie i Sinti byli pierwszymi Europejczykami, którzy musieli posługiwać się dokumentami tożsamości?

... nowoczesne paszporty weszły w powszechne użycie dopiero po II wojnie światowej?

✍ Zadanie do wykonania

Jakie dokumenty tożsamości masz przy sobie? Jak wiele informacji na Twój temat ujawniają te dokumenty? Co dokument tożsamości mówi o jego posiadaczu?

📷 Fotografia

Francuski „carnet anthropométrique” – specjalny dokument tożsamości dla osób bez stałego miejsca zamieszkania, wraz z fotografiami i odciskami palców wzdłuż dolnego marginesu dokumentu. Nic więcej nie wiadomo o posiadaczu tego dokumentu. Kolekcja Emmanuela Filhol, Bordeaux, Francja.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/b>

B5 Oddzielna Rejestracja

Wraz z powstaniem nowoczesnych państw narodowych w końcu XIX w., rejestracja zaczęła obowiązywać wszystkich obywateli. W latach 20. i 30. XX wieku władze regionalne i lokalne w coraz większej liczbie państw zaczęły prowadzić specjalne „rejesty cygańskie”, w których spisywano dane na temat lokalnych społeczności Romów i Sinti, wydając również ich członkom specjalne dokumenty tożsamości, które musieli zawsze nosić ze sobą.

1910

1951

1937

💡 Czy wiesz, że

... jednym z głównych zadań Interpolu, międzynarodowej organizacji policyjnej, założonej w Wiedniu w 1923 r. była rejestracja i kontrola europejskich społeczności Romów i Sinti?

✍ Zadanie do wykonania

Czy w Twoim kraju istnieją prawa dyskryminujące jakąś grupę społeczną? Podaj przykłady. Czy w Twoim kraju prowadzi się spisy członków grup etnicznych lub językowych, a także mniejszości religijnych?

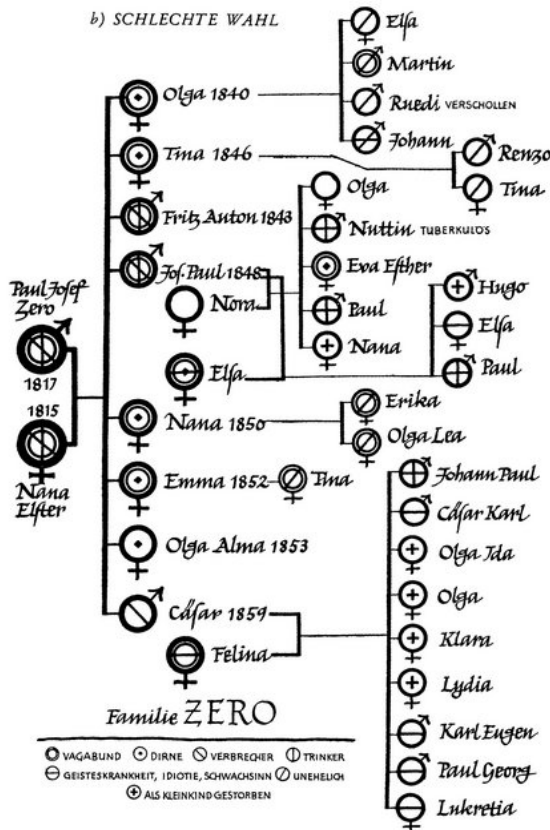
📷 Fotografia

„Cygańska karta tożsamości” („cigányigazolvány”) wraz z fotografią i odciskami palców, wydana w austro-węgierskim miasteczku granicznym Szentgotthárd w 1937. Zbiory Jánosa Barsony'ego, Budapeszt, Węgry.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/b>

B6 Eugenika

Eine einzige Mißheirat bedeutet oft Entartung und Schädigung des Erbgutes auf Generationen hinaus. Kranke, körperlich und geistig mißratene Kinder bringen Kummer, Leid und Not, wenn nicht gar Schande für die Eltern.

Rasistowską teorię głoszącą, że Romowie i Sinti „zanieczyszczają” „pulę genetyczną” Europejczyków, sformułowali jako pierwsi szwajcarscy psychiatry, od których przejęli ją narodowi socjaliści. W 1905 r. Josef Jörger, szwajcarski psychiatra i zwolennik eugeniki, użył tego drzewa genealogicznego by pokazać, jak rodzina Zero została rzekomo „zanieczyszczona” przez małżeństwo z kobietą pochodzącą z grupy Wędrowców. W tej rozprawie poszczególni członkowie omawianej rodziny określani byli w sposób pejoratywny przez przypisanie im dwuznacznych, subiektywnych i moralizujących etykietek, takich jak „ prostytutka”, „kryminalista”, „ograniczony umysłowo”, „z nieprawego łoża”. Zgodnie z teorią eugeniczną zachowanie społeczne jest w dużej mierze odziedziczone. Tak więc ruch eugeniczny rekomendował ulepszenie genetycznej kompozycji zbiorowości z pomocą „higieny rasowej”, obejmującej przymusową sterylizację, eksperymenty na ludziach i separację grup „niepożądanych”.

💡 Czy wiesz, że

... Adolf Hitler nie był jedynym zwolennikiem eugeniki? Byli nimi także sławni uczeni i politycy, tacy jak Winston Churchill, H.G. Wells, Theodore Roosevelt, George Bernard, John Maynard Keynes i Linus Pauling.

... ruch eugeniczny powstał w USA w latach 20. i 30. XX wieku, ale podobne programy były również stosowane w Szwajcarii, Brazylii, Szwecji i wielu innych krajach?

✍ Zadanie do wykonania

Jak obecnie rozmawia się o kwestii „pożądanych” i „niepożądanych” członków społeczeństwa?

📷 Fotografia

Drzewo genealogiczne rodziny Zero (rozmyślnie negatywny pseudonim), mające na celu zilustrowanie teorii Josefa Jörgera na temat negatywnych konsekwencji małżeństw mieszanych z Wędrowcami. Zbiory Thomasa Huonkera, Zurich, Szwajcaria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/b>

1900

1951

1905

B7 Segregacja

Przedstawiciele władz lokalnych i partii politycznych uczestniczyli w „konferencjach cygańskich”, aby przedyskutować stojący przed nimi problem wydatków związanych z pomocą dla ubogich Romów, których nie mogli lub nie chcieli ponosić. W trakcie takich konferencji dyskutowano rozwiązania, które ich uczestnikom wydawały się realistyczne, takie jak stworzenie „cygańskich rezerwatów”, deportacje na wyspy Pacyfiku lub stworzenie obozów pracy dla bezrobotnych Romów.

1910

1951

1933

💡 Czy wiesz, że

... rzekoma „notoryczna przestępczość” Romów i Sinti była często bezpośrednim rezultatem specjalnych praw i regulacji poświęconych „Cyganom”, na mocy których karano ich za żebractwo, wędrowanie w dużych grupach i pracę w charakterze muzyków?

✎ Zadanie do wykonania

Wybierz punkt widzenia jednej z postaci na zdjęciu – jednego z dzieci, członka komisji lub przypadkowego przechodnia by wyjaśnić to, co przedstawiono na zdjęciu.

📷 Fotografia

Inspekcja warunków życiowych w romskim osiedlu w Oberwart w Austrii, 15 stycznia 1933 r., dokonana przez członków komisji, uczestniczących w konferencji na temat „problemu cygańskiego”. Regionalne Archiwum Burgenlandu, Eisenstadt, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/b>

C1 Ideologia Rasistowska

Narodowi socjaliści wprowadzili Ustawy Norymberskie, aby zapobiec mieszanemu się ras „aryjskiej” – postrzeganej przez nich jako wyższa – z rasami uznawanymi za niższe, takie jak Żydzi, Romowie i Sinti, czarni, Słowianie i wielu innych. Naziści wierzyli, że zdolności intelektualne, zachowania społeczne i wartości moralne są dziedziczone.

1910

1950

1935

💡 Czy wiesz, że

... ludziom zaklasyfii kowanym jako „Cyganie” nie wolno było zawierać małżeństw i wchodzić w związki z „aryjskimi” Niemcami?

✍ Zadanie do wykonania

Porozmawiajcie o tym, dlaczego pojęcie rasy nie jest akceptowane z naukowego punktu widzenia. Poszukajcie informacji na temat wydanej przez UNESCO Deklaracji nt. Rasy i Upředzeń Rasowych.

📷 Fotografia

Plakat przedstawiający postanowienia rasowe Ustaw Norymberskich, przeznaczony prawdopodobnie do umieszczania w miejscach publicznych po 1935. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/c>

C2 „Nauka Rasowa”

W 1936 r. nowy Instytut Badawczy Higieny Rasowej i Biologii Populacyjnej, będący częścią Urzędu Zdrowia Rzeszy w Berlinie, rozpoczął projekt „badań rasowych” – później prowadzony we współpracy z Instytutem Biologii Kryminalnej – wśród Sinti i Romów w Niemczech, Austrii i na terytorium obecnej Republiki Czeskiej. Dyrektor projektu, Robert Ritter i jego asystentka Eva Justin tworzyli drzewa genealogiczne poszczególnych rodzin Sinti i Romów, w wielu przypadkach sięgające w przeszłość ponad 100 lat. Fotografowali oni i mierzyli części ciała oraz rejestrowali grupy krwi, a także kolor oczu i włosów poszczególnych ludzi.

1910

1950

1936

💡 Czy wiesz, że

... po 1941 r. listy takie służyły do wybierania Romów i Sinti, deportowanych do obozów koncentracyjnych?

✍ Zadanie do wykonania

Co chciał przekazać fotograf za pomocą tego zdjęcia? Dowiedz się, czy jakiegokolwiek władze w Twoim kraju zbierają jeszcze informacje „rasowe”.

📷 Fotografia

„Higienista rasowy” Robert Ritter (z prawej) i jeden z jego asystentów pobierają próbkę krwi od młodej niemieckiej Sintizy. Fotografia powstała w 1936 r. jako dokumentacja pracy badawczej Instytutu Rittera. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/c>

C3 „Zapobieganie Przystępczości”

Narodowi socjaliści uchwalili cały szereg praw i regulacji, określających Romów i Sinti jako „urodzonych przestępców”. Według nich nawet jeśli jakiś Rom nie popełnił jeszcze żadnego przestępstwa, to prędzej czy później to uczyni, ponieważ takie jest jego biologiczne dziedzictwo. W związku z tym, aby „zapobiegać przestępczości”, narodowi socjaliści aresztowali nie tylko tych, którzy faktycznie popełnili jakieś przestępstwo, lecz także ludzi, o których sadzili, że mogą je kiedyś popełnić.

1910

1950

1940

💡 Czy wiesz, że

... narodowi socjaliści uważali, że Romowie i Sinti biologicznie dziedziczą swoje rzekome „aspołeczne zachowanie”?

... w związku z tak zwanym „zapobieganiem przestępczości” wiele dzieci zostało w ten sposób sfotografowanych?

✍ Zadanie do wykonania

Jak myślisz, dlaczego Karl Stojka z Wiednia znalazł się w kartotece? Kto jest zazwyczaj fotografowany w ten sposób? Opisz wrażenie, jakie wywołują te zdjęcia w porównaniu z pojedynczą fotografią Karla Stojki na stronie A.8.

📷 Fotografia

Fiszka założona Karlowi Stojce na nazwisko Karl Rigo przez pracowników „badacza rasy” Roberta Rittera w 1940 r. Niemieckie Archiwum Federalne, Berlin Lichterfelde, Niemcy

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/c>

C4 Obozy Miejskie

Pierwsze obozy „cygańskie” w Trzeciej Rzeszy nie były zakładane przez funkcjonariuszy partii narodowosocjalistycznej czy SS, ale przez władze miejskie różnych niemieckich miejscowości. W 1935 roku rada miejska Kolonii zmusiła 500 Sinti i Romów do opuszczenia ich mieszkań, domów i wozów mieszkalnych, przenosząc ich do nowego „cygańskiego” obozu na peryferiach miasta w Blickendorf. Podobne obozy założono w Hamburgu, Düsseldorfie, Berlinie, Frankfurtcie, Essen i Hanowerze.

1910

1951

1937

💡 Czy wiesz, że

... w czasie Igrzysk Olimpijskich, odbywających się w Berlinie w 1936 r., Sinti i Romowie żyjący w tym mieście zostali przymusowo przesiedleni do obozu Marzahn na peryferiach, gdzie musieli mieszkać w wozach? Otrzymywali oni zezwolenie na opuszczanie obozu tylko wtedy, gdy mieli stałą pracę poza obozem.

✍ Zadanie do wykonania

Znajdź informacje na temat przymusowych ruchów ludnościowych i deportacji w Europie. Kto decyduje o tym, gdzie ludzie mogą żyć i dlaczego? Jakie organizacje prowadzą w związku z tym akcje protestacyjne?

📷 Fotografia

Rodzina niemieckich Sinti w obozie Blickendorf w Kolonii, 12 grudnia 1937 r. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/c>

C5 Sterylizacja

529

Reichsgesetzblatt

Teil I

1933	Ausgegeben zu Berlin, den 25. Juli 1933	Nr. 86
------	---	--------

Inhalt: Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses. Vom 14. Juli 1933 529
Hilfsverordnung zur Durchführung des Gesetzes über die Zwerchbrennstoffhaltung. Vom 20. Juli 1933 531
Verordnung über die Errichtung einer vorläufigen Filmkammer. Vom 22. Juli 1933 531
Verordnung über Zolländerungen und Ausfuhrbescheinigungen. Vom 24. Juli 1933 533
Verordnung zur Durchführung des Gesetzes über die Aufhebung der im Kampf für die nationale Erhebung erlassenen Durchführungsverordnungen und sonstigen Maßregelungen. Vom 25. Juli 1933 535

Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses.
Vom 14. Juli 1933.

Die Reichsregierung hat das folgende Gesetz beschlossen, das hiermit verkündet wird:

§ 1

(1) Wer erbkrank ist, kann durch chirurgischen Eingriff unfruchtbar gemacht (sterilisiert) werden, wenn nach den Erfahrungen der ärztlichen Wissenschaft mit großer Wahrscheinlichkeit zu erwarten ist, daß seine Nachkommen an schweren körperlichen oder geistigen Erbfehlern leiden werden.

(2) Erbkrank im Sinne dieses Gesetzes ist, wer an einer der folgenden Krankheiten leidet:

1. angeborenem Schwachsinn,
2. Schizophrenie,
3. jährläufigem (manisch-depressivem) Irresein,
4. erblicher Taubstummheit,
5. erblichem Weistanz (Huntington'sche Chorea),
6. erblicher Blindheit,
7. erblicher Laubheit,
8. schwerer erblicher körperlicher Mißbildung.

(3) Ferner kann unfruchtbar gemacht werden, wer an schwerem Alkoholismus leidet.

§ 2

(1) Antragsberechtigt ist derjenige, der unfruchtbar gemacht werden soll. Ist dieser geschäftsunfähig oder wegen Geisteschwäche entmündigt oder hat er das achtzehnte Lebensjahr noch nicht vollendet, so ist der gesetzliche Vertreter antragsberechtigt; er bedarf dazu der Genehmigung des Vormundschaftsgerichts. In den übrigen Fällen beschränkter Geschäftsfähigkeit bedarf der Antrag der Zustimmung des gesetzlichen Vertreters. Hat ein Volljähriger einen Pfleger für seine Person erhalten, so ist dessen Zustimmung erforderlich.

(2) Dem Antrag ist eine Bescheinigung eines für das Deutsche Reich approbierten Arztes beizufügen, daß der Unfruchtbarzumachende über das Wesen und die Folgen der Unfruchtbarzumachung aufgeklärt worden ist.

(3) Der Antrag kann zurückgenommen werden.

§ 3

Die Unfruchtbarzumachung können auch beantragen

1. der beamtete Arzt,
2. für die Anfallen einer Kranken, Heil- oder Pflegeanstalt oder einer Strafanstalt der Anstaltsleiter.

§ 4

Der Antrag ist schriftlich oder zur Niederschrift der Geschäftsstelle des Erbgesundheitsgerichts zu stellen. Die dem Antrag zu Grunde liegenden Tatsachen sind durch ein ärztliches Gutachten oder auf andere Weise glaubhaft zu machen. Die Geschäftsstelle hat dem beamteten Arzt von dem Antrag Kenntnis zu geben.

§ 5

Zuständig für die Entscheidung ist das Erbgesundheitsgericht, in dessen Bezirk der Unfruchtbarzumachende seinen allgemeinen Gerichtsstand hat.

§ 6

(1) Das Erbgesundheitsgericht ist ein Amtsgericht anzugehören. Es besteht aus einem Amtsrichter als Vorsitzenden, einem beamteten Arzt und einem weiteren für das Deutsche Reich approbierten Arzt, der mit der Erbgesundheitslehre besonders vertraut ist. Für jedes Mitglied ist ein Vertreter zu bestellen.

(2) Als Vorsitzender ist ausgeschlossen, wer über einen Antrag auf Vormundschaftsgerichtliche Genehmigung nach § 2 Abs. 1 entschieden hat. Hat ein beamteter Arzt den Antrag gestellt, so kann er bei der Entscheidung nicht mitwirken.

1910

1933

1951

💡 Czy wiesz, że

... podobne przepisy istniały również w wielu innych krajach, w tym w Szwecji, Finlandii, Norwegii, Danii, Szwajcarii i USA? W niektórych krajach kobiety pochodzenia romskiego były sterylizowane wbrew ich woli aż do lat 70-tych XX wieku.

📌 Zadanie do wykonania

Dowiedz się, w których krajach nadal przeprowadza się przymusową sterylizację. Zapisz aktualne przykłady. Zastanów się, co oznacza dla ludzi brak możliwości posiadania dzieci.

📷 Fotografia

Pełną wersję tekstu ustawy można znaleźć w bazie danych historycznych tekstów prawnych Austriackiej Biblioteki Narodowej ALEX pod adresem <http://alex.onb.ac.at>.

<https://romasintigenocide.eu/pl/c>

C6 Wykluczeni

W 1933 r. niemiecki bokser Johann Wilhelm Trollmann – zwany przez członków rodziny i przyjaciół Rukeli – zdobył tytuł mistrza Niemiec w wadze półciężkiej, pokonując dotychczasowego mistrza Adolfa Witta. Ponieważ Trollmann był Sintem, sędziowie początkowo nie chcieli przyjąć do wiadomości jego zwycięstwa i uznali walkę za nierozstrzygniętą. Później zmienili wprawdzie zdanie w obliczu protestu publiczności, lecz Trollmann został pozbawiony swojego tytułu 10 dni później pod pretekstem „niemęskiego” zachowania. Później został aresztowany i deportowany do obozu koncentracyjnego, gdzie według świadków zmuszany był to toczenia niezliczonych walk z esesmanami. W 1944 roku został zamordowany w Wittenberge, podobozie obozu koncentracyjnego Neuengamme.

💡 Czy wiesz, że

... w latach 30. XX wieku Johann Trollmann wypracował podobny do tańca styl walki, który stał się później znakiem rozpoznawczym mistrza świata wagi ciężkiej Cassiusa Claya (Muhammada Alego)?

... Niemieckiemu Związkowi Bokserskiemu zajęło 70 lat, aby naprawić krzywdę wyrządzoną Johannowi Wilhelmowi Trollmannowi i umieścić go w 2003 r. na liście niemieckich mistrzów wagi półciężkiej?

✍ Zadanie do wykonania

Czy znasz innych sportowców, którzy zostali pozbawieni tytułów z powodów politycznych?

📷 Fotografia

Oficjalna fotografia Johanna Wilhelma Trollmanna, wykonana przez Hansa Firzlaffa w 1928 r. Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/c>

1910

1951

1928

C7 Zwolnienie Ze Służby

Bernhard Steinbach był żołnierzem w niemieckim Wehrmachcie, ale kiedy okazało się, że jego rodzina wywodzi się ze społeczności Sinti, został wydany z wojska i trafił do obozu w Wiesbaden. Podobnie jak on, wielu Sinti i Romów walczyło jako żołnierze niemieckiego Wehrmachtu na różnych frontach, podczas gdy członkowie ich rodzin byli prześladowani, deportowani i mordowani w obozach koncentracyjnych. W 1943 roku Bernhard Steinbach i jego rodzina zostali deportowani do Auschwitz. „Od samego początku pracowałem w obozie jako sekretarz i każdego ranka musiałem spisywać numery zmarłych. Na początku codziennie umierało co najmniej 40 lub 50 osób. Później, gdy obóz był przepelniony, było ich coraz więcej. W obozie rozprzestrzeniły się choroby i epidemie, takie jak tyfus plamisty, dur brzuszny i malaria, przez co umierało co raz więcej osób. Każdego ranka liczone były osoby, którzy byli jeszcze zdolni do pracy i musieli pracować na zewnątrz przy budowie dróg, wykonywali prace budowlane i tym podobne”. Tak Steinbach opisał swoją rolę w obozie po 1945 roku. Był jednym z niewielu członków licznej rodziny Steinbachów, którzy przeżyli pobyt w różnych obozach koncentracyjnych, gdzie 45 osób z jego rodziny zostało zamordowanych przez narodowych socjalistów.

1910

1951

1941

Czy wiesz, że

... żołnierze, którzy pochodzili z rodzin Romów lub Sinti, byli zazwyczaj wysyłani na przepustkę, aby można było ich aresztować w domu, a nie na oczach towarzyszy?

Zadanie do wykonania

Dowiedz się więcej o życiu Bernharda Steinbacha po 1945 roku.

Fotografia

Zdjęcie legitymacyjne ze zbiorów rodzinnych. Centrum Dokumentacji Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg/Niemcy.

<https://romasintigenocide.eu/pl/c>

C8 Pozbawieni Dóbr

Gdy rodziny Sinti i Romów zostały deportowane, całą ich własność konfi skowały lokalne władze. Ich domy były burzone, a konie i wozy sprzedawano. Zyski przeznaczano na opłacanie strażników w obozach. Po wojnie ocaleni nigdy nie otrzymali odszkodowań za utratę swojej własności.

Zu G.Zl.XI-589/26 vom 2.10.41. Markt: Halbtorn.

Verzeichnis
über das bewegliche und unbewegliche Vermögen der von Halbtorn nach Lackenbach abtransportierten Zigeuner.

L.Zl.	Vermögens-Eigentümer	Art des Vermögens	Verkaufs- erlös im Licitationsw. den	Vorhande- erlös in ne Schul-	Gläubiger	Anmerkung
1	Ujvary Stefana geb.16.11.895 u.Gattin Kath,geb.Hodosch,geb. am 14.Dez.1903	1 Wohnhütte Div.Einrichtungsgegenst.	270.- 91.-	25.- 28.60	Steuerschuld Kaufm.Rupp	361.- <u>53.60</u> 307.40
2	Ujvary Georg,geb.4.III.1902 u.Gattin Katharina,geb.Ujvary, geb.am 15.4.1901	Div.Einrichtungsgegenst. 78.-kg Weizen 1 Schwein,ca 80.-kg (+) 1 Schaf	150.90 18.64 -- -- -- --	5.- 38.- 17.90	Juliana Kiss Kaufm.Gyürü Kaufm.Rupp	169.54 <u>60.90</u> 108.64
3	Ujvary Elisabeth,geb.am 12.7. 1874 in Halbtorn	1 Wohnhütte	74.-	12.15	Kaufm.Rupp	74.- <u>12.15</u> 61.85
4	Ujvary Juliana,geb.am 3.April 1884 in Halbtorn	1 Wohnhütte	350.-	----	-----	350.-
5	Ujvary Raimund,geb.20.7.1900 u.Gattin Barbara,g.Horvath, geb.am 8.VIII.1910 in Winden	1 Wohnhütte	170.-	18.20	für einen Kindersarg	170.- <u>18.20</u> 151.80
6	Eigentümer unbekannt	1 Wohnwagen	85.-	----	-----	85.-
7	Eigentümer unbekannt	2 Wohnwagen	100.-	----	-----	100.-
Gesamterlös:			1309.54	144.85	---	1164.69 RM

+) Das Schwein und Schaf wurde von der Lagerverwaltung Lackenbach abgeholt und dorthin überstellt.-

Halbtorn, am 7. Feber 1942. Der Bürgermeister: *[Signature]*

1910

1951

1942

💡 Czy wiesz, że

... tylko w jednej austriackiej prowincji – Burgenlandzie – ponad 1350 domów należących do Romów i Sinti zostało zniszczonych między 1939 a 1945 r.?

... gdy ocaleni z obozów koncentracyjnych wracali do swoich miejscowości, okazywało się, że nie mają gdzie mieszkać, w związku z czym musieli błagać lokalne władze, by pozwolono im nocować w stodołach i stajniach?

📌 Zadanie do wykonania

Co na podstawie zamieszczonego tu dokumentu można powiedzieć na temat wspomnianych dóbr i warunków życiowych ich dawnych posiadaczy?

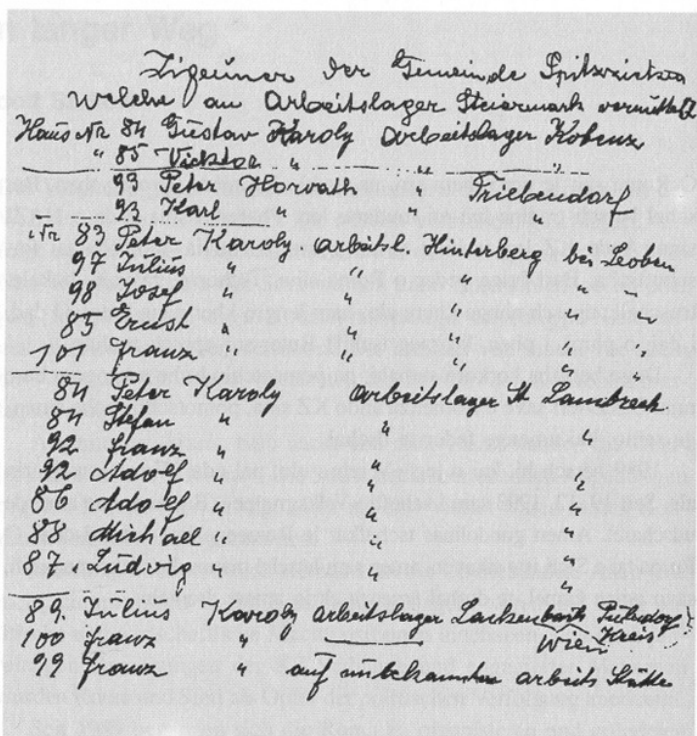
📷 Fotografia

„Spis nieruchomości i ruchomości należących do Cyganów przetransportowanych z Halbtorn do Lackenbach”, 02.07.1942. Archiwum Miejskie w Halbtorn, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/c>

C9 Obóz Pracy Przymusowej

Pierwsze deportacje rozpoczęły się natychmiast po Anschlussie w 1938 roku, po tym jak Austria została przyłączona do Rzeszy Niemieckiej. Tysiące austriackich Romów i Sinti straciło swoje prawa obywatelskie i zostało deportowanych do obozów koncentracyjnych w Niemczech lub do obozów pracy przymusowej w pobliżu dużych przedsięwzięć publicznych, takich jak budowa autostrad, zapór czy elektrowni. Ten dokument z gminy Spitzzicken/Hrvatski Cikljin w Burgenland zawiera listę 19 obywateli pochodzenia romskiego i obozów, do których zostali deportowani.

💡 Czy wiesz, że

... w 1938 roku większość Romów i Sinti nie była już bezrobotna? Wraz z rozpoczęciem niemieckiej produkcji wojennej znajdowali nowe miejsca pracy.

... w wyniku deportacji większości mężczyzn i kobiet tysiące dzieci i osób starszych pozostało bez opieki? Ich społeczności lokalne musiały przeznaczać jeszcze więcej środków na opiekę nad ubogimi niż przed deportacją.

✍ Zadanie do wykonania

Nawet dziś można usłyszeć argument, że osoby bezrobotne powinny być zmuszane do pracy. Jakie jest Twoje zdanie na ten temat? Co można zauważyć na tej liście?

📷 Fotografia

Lista deportowanych Romów z gminy Spitzzicken/Hrvatski Cikljin w Burgenland/Austria. Zbiór prywatny Gerharda Baumgartnera, Wiedeń/Austria.

<https://romasintigenocide.eu/pl/c>

1910

1951

1940

C10 Obozy „Cygańskie”

„Cygański” obóz Lackenbach został założony przez różne rady dzielnicowe w Dolnej Austrii i przez władze miejskie Wiednia. W pewnych okresach w obozie żyło w potwornych warunkach do 2 000 osób. 273 osoby tam zmarły. Więźniowie byli często wynajmowani miejscowym zakładom pracy jako niewolnicza siła robocza. Spośród 4 000 więźniów, którzy przebywali w tym obozie w czasie jego istnienia, 2 000 zostało deportowanych do Łodzi w 1941 r. Większość z pozostałych została zabrana do Auschwitz-Birkenau w 1943 r.

1910

1951

1940

💡 Czy wiesz, że

... obóz ten był największym obozem karnym dla Romów i Sinti w całej Trzeciej Rzeszy?

✍ Zadanie do wykonania

Gdzie był obóz dla Romów i Sinti, położony najbliżej miejscowości, w której mieszkasz? Co jest tam obecnie?

📷 Fotografia

Zdjęcie wiedeńskiego policjanta, pilnującego romskich rodzin deportowanych do obozu Lackenbach, wykonane 23 listopada 1940 r. w dniu otwarcia obozu. Prywatna kolekcja Leopolda Banny, Lackenbach, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/c>

D1 Obozy Koncentracyjne

Pierwsza grupa Romów i Sinti została deportowana do obozów koncentracyjnych w 1938 roku, a w 1939 roku rozpoczęły się masowe deportacje do Dachau, Buchenwaldu i Ravensbrück, gdzie tysiące austriackich Romów i Sinti wysłano jako niewolniczą siłę roboczą. Gdy osoby zdolne do pracy i utrzymujące rodziny zostały deportowane, ich rodziny musiały korzystać z pomocy socjalnej, co z kolei sprawiało, że lokalne władze (które musiały tę pomoc finansować) domagały się deportowania jeszcze większej liczby ludzi! Więźniowie w obozach koncentracyjnych byli podzieleni przez SS na kategorie, a na ich ubrania naszywano odpowiadające im symbole. Romowie i Sinti zazwyczaj musieli nosić czarny trójkąt, oznaczający więźniów „aspołecznych”. Niektóre obozy posługiwały się osobną kategorią „Cyganów”, oznaczaną brązowym trójkątem.

💡 Czy wiesz, że

... Romowie i Sinti przebywali jako więźniowie w niemal każdym obozie koncentracyjnym w Trzeciej Rzeszy?

✍ Zadanie do wykonania

Numer identyfikacyjny jednego z więźniów na fotografii i to 17 093. Spróbuj zebrać więcej informacji na temat tego człowieka.

📷 Fotografia

Austriaccy Romowie w obozie koncentracyjnym Dachau, sfotografowani na potrzeby SS przez Friedricha Franza Bauera. Archiwum Miejsca Pamięci Dachau, Niemcy.

1910

1951

1938

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/d>

D2 Obozy Zagłady

W grudniu 1941 r., gdy epidemia duru brzuszego wybuchła w „cygańskim” obozie w getcie Litzmannstadt (obecnie polskie miasto o nazwie Łódź), 4 600 Romów zostało zabitych w ciężarówkach – mobilnych komorach gazowych, które transportowały ich do obozu Chełmno/Kulmhof. 10 tygodni od momentu przybycia do Łodzi, wszystkich 5007 austriackich Romów i Sinti było martwych. 4 400 spośród nich jest pochowanych w nieoznakowanych grobach w lasach wokół Chełmna, razem ze 150 000 Żydów i tysiącami sowieckich więźniów wojennych.

1910

1951

1941-42

💡 Czy wiesz, że

... gdy zaniepokojeni krewni i przyjaciele deportowanych w marcu 1942 roku chcieli się dowiedzieć czegoś o ich losie i składali prośby o pozwolenie na odwiedzenie ich w Polsce, władze policyjne odpowiadały, że prawo do odwiedzin nie ma zastosowania do ludzi „przesiedlonych” do Łodzi.

... ciężarówki-komory gazowe” były po raz pierwszy użyte do mordowania pacjentów w szpitalach dla umysłowo chorych?

✍ Zadanie do wykonania

Jakie były warunki życia ludzi w gettach?
Jakie były konsekwencje takich warunków życiowych?

📷 Fotografia

Ciężarówka Magirus-Deutz: ciężarówka – komora gazowa tego samego typu, który był używany w 1941 i 1942 r. do mordowania austriackich Romów w drodze z obozu „cygańskiego” Litzmannstadt do obozu śmierci Chełmno/ Kulmhof. Archiwum Yad Vashem, nr dok. 1264/2, Jerozolima, Izrael

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/d>

D3 Auschwitz-Birkenau

16 grudnia 1942 roku Heinrich Himmler rozkazał deportowanie wszystkich „Cyganów”, żyjących jeszcze w Rzeszy Niemieckiej, do Auschwitz. Ten tzw. Rozkaz Oświęcimski oznaczał ostateczną fazę planu zagłady „Cyganów”. Dla niemieckich, austriackich i czeskich Romów i Sinti masowe deportacje do Auschwitz-Birkenau rozpoczęły się w kwietniu 1943 r. Ponad 20 000 Romów i Sinti zostało stłoczonych w 32 drewnianych barakach w „Cygańskim obozie rodzinnym” w Auschwitz. W lipcu 1944 r. ok. 70% z nich już nie żyło. Ci, którzy byli jeszcze zdolni do pracy, zostali przeniesieni do innych obozów koncentracyjnych. Pozostałych 2 897 więźniów zostało zagazowanych w nocy z 2 na 3 sierpnia 1944 r.

💡 Czy wiesz, że

... więźniowie obozu „cygańskiego” zbuntowali się? W maju 1944 Romowie i Sinti uzbrojeni w kije i kamienie stawili opór strażnikom SS zamierzającym dokonać selekcji do komór gazowych, która nie doszła wówczas do skutku.

✍ Zadanie do wykonania

Istnieje lista nazwisk ofiar Auschwitz zawierająca nazwiska Sinti i Romów, którzy zostali tam zamordowani. Wejdź na stronę Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau i dowiedz się więcej na ten temat.

📷 Fotografia

Wnętrze baraku – ubrania były rozłożone tak, aby wyschły w nocy z pomocą pieca, znajdującego się na środku zdjęcia. Jest to jedyna znana fotografia z obozu „cygańskiego” w Auschwitz-Birkenau. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/d>

1910

1951

1943-44

D4 Sieroty

W maju 1944 roku 35 romskich i sintowskich sierot zostało deportowanych do Auschwitz-Birkenau z Sierocińca Św. Józefa w Mulfi ngen, prowadzonego przez zakonnice. Kościół nie zaprotestował przeciw deportacji dzieci ani nie próbował ich ratować. Niektóre z nich były później ofiarami eksperymentów medycznych dokonywanych w Auschwitz przez lekarzy SS. Tylko troje z 35 dzieci ocalało.

1910

1951

1944

💡 Czy wiesz, że

... wielu Romów i Sinti – sierot i dzieci adoptowanych, które zostały zaklasyfikowane jako „Cyganie”, było zabieranych z ich rodzin adopcyjnych i wysyłanych do obozów koncentracyjnych?

... większość tych dzieci nie miała pojęcia, że były „Cygankami”, ani nawet co oznacza to słowo?

✍ Zadanie do wykonania

Dziewczynki widoczne na zdjęciu można także zobaczyć na filmie dostępnym w Internecie. Jedną z nich jest Amalie Schaich. Odwiedź www.romasinti.eu i dowiedz się o niej więcej.

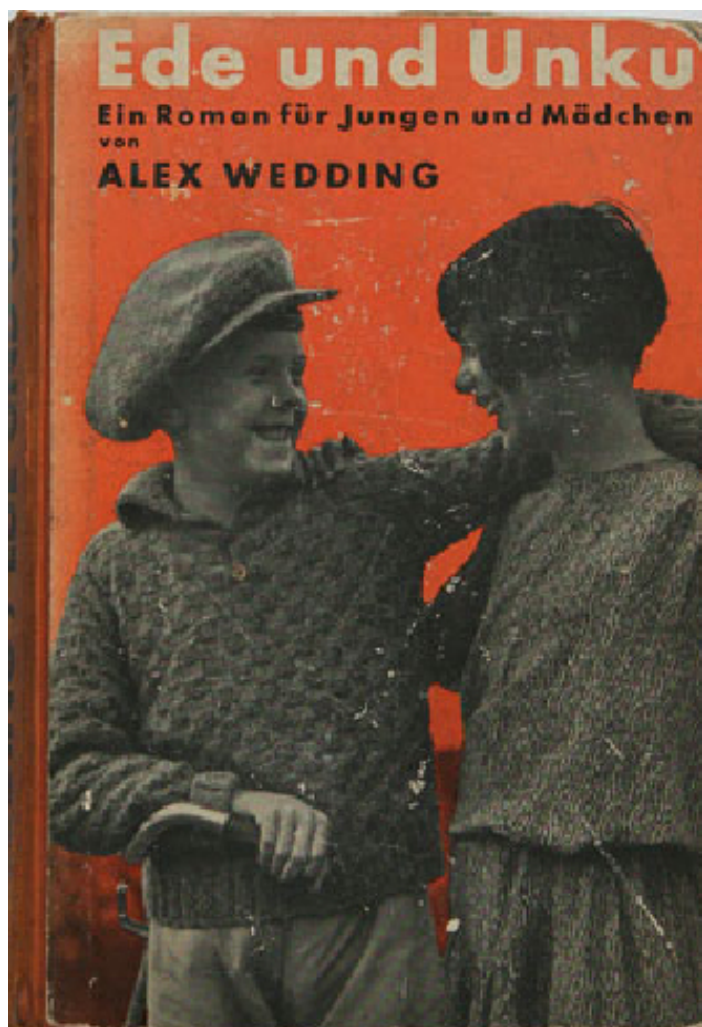
📷 Fotografia

Niemieckie dzieci z sierocińca w Mulfi ngen, Niemcy, pod opieką Sióstr Św. Józefa. Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów. Heidelberg, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/d>

D5 Eksperymenty Medyczne

Erna Lauenburger była Sintizą z Berlina, która później przeniosła się do Magdeburga i założyła rodzinę. W 1943 r. Erna i jej dwie córki zostały deportowane do Auschwitz-Birkenau gdzie Erna stała się ofiarą eksperymentów medycznych, przeprowadzanych przez doktora Josefa Mengele. Została zabita śmiertelnym zastrzykiem. Jej córki również zmarły w Auschwitz. Jej mąż, Otto Schmidt, zmarł w obozie koncentracyjnym Buchenwald. Erna Lauenburger stanowiła inspirację dla Alexa Weddinga, autora książki dla dzieci „Ede i Unku”, w której chłopiec z Berlina zaprzyjaźnia się z sintowską dziewczyną. „Ede i Unku” była jedną z najpopularniejszych książek dla dzieci w Niemczech w okresie międzywojennym i została sfilmowana. W 2011 r. jedna z ulic w Berlinie otrzymała nazwę Ede i Unku.

💡 Czy wiesz, że

... tysiące więźniów obozów koncentracyjnych, Romów i Sinti, Żydów, chrześcijan, w tym wiele dzieci, zostało zabitych w eksperymentach medycznych, przeprowadzanych przez lekarzy SS?

... ci, którzy przeżyli te eksperymenty, zostali trwale okaleczeni?

✍ Zadanie do wykonania

Lekarzom nie wolno dokonywać eksperymentów na pacjentach bez ich wiedzy i zgody. Jak myślisz, dlaczego lekarze zignorowali tę zasadę?

📷 Fotografia

Okładka pierwszego wydania książki Alexa Weddinga „Ede i Unku” zaprojektowana przez Johna Heartfi elda, ze zdjęciem Erny Lauenburger wraz z jej przyjacielem, Ede. Malik Verlag Berlin, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/d>

1910

1951

1931-43

D6 Przymusowe Przesiedlenia

W 1942 roku ośmioletnia Anuta Branzan i jej rodzina zostali przymusowo przesiedleni razem z 30 000 innych rumuńskich Romów i Sinti z Bukaresztu do Naddniestrza, na granicy z Ukrainą. Obozy składały się zazwyczaj z prymitywnych szałasów i wielu deportowanych spało po prostu pod gołym niebem lub w stodołach. Anuta przetrwała dwa lata głodu i pracy przymusowej w nieludzkich warunkach. Ponad połowie innych deportowanych się to nie udało.

💡 Czy wiesz, że

... Rumunia ma największą populację Romów w Unii Europejskiej szacowaną na 1,8 – 2,5 miliona osób?

... ok. połowa wszystkich ludzi uważanych za Romów nie uważa się za Romów, podczas gdy połowa tych, którzy w rzeczywistości są Romami, nie jest za Romów uznawana?

✍ Zadanie do wykonania

Wybierz moment w życiu Anuty Branzan (przed przesiedleniem, w obozie, po wyzwoleniu) i napisz list, który mogłaby wtedy wysłać do swojej przyjaciółki.

📷 Fotografia

Anuta Branzan (druga od prawej) i jej siostry w 1942 r. Ich ciotka zrobiła to zdjęcie kilka dni przed deportacją, aby mieć pamiątkę po swoich siostrzenicach. Prywatna kolekcja Michelle Kelso, Ann Arbor, Michigan, USA.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/d>

1910

1951

1942

D7 Marsze Śmierci

Obóz Komárom służył jako główne miejsce zbiorcze dla węgierskich Romów oczekujących w 1944 roku na deportację do obozów koncentracyjnych w Niemczech w charakterze robotników przymusowych. Romowie byli najpierw umieszczani w rejonowych obozach „cygańskich”, a następnie wielu z nich musiało iść setki kilometrów do Fortu Csillageröd w Komárom. Tam mężczyźni i kobiety zdolni do pracy byli wybierani do następnego etapu marszu – do Niemiec. Wielu spośród tych, którzy zostali w Obozie Komárom, zmarło z głodu. Inni zmarli w trakcie „marszów śmierci” do Niemiec. Tylko 4 000 z 10 000 więźniów fortu przeżyło.

1974

2015

2006

💡 Czy wiesz, że

... nawet dzisiaj bardzo niewiele wiadomo o obozie w Komárom na Węgrzech i jego ofiarach?

... w ostatnich miesiącach II wojny światowej, gdy front się zbliżał, więźniowie wielu obozów koncentracyjnych byli wysyłani do innych obozów? Były to tzw. „marsze śmierci”.

✍ Zadanie do wykonania

Jaki był cel „marszów śmierci”? Dowiedz się, czy jakieś „marsze śmierci” miały miejsce w okolicy, w której mieszkasz, a jeśli tak, to gdzie?

📷 Fotografia

Zdjęcie zrobione w 2006 na placu defilad Fortu Csillageröd w Komárom na Węgrzech. Z tyłu można zobaczyć wejścia do lochów, w których więziono deportowanych Romów. Prywatna kolekcja Szabolcsa Szity, Budapeszt, Węgry.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/d>

D8 Egzekucje Zakładników

W 1941 r. Romowie z regionu Mačva w Serbii zostali wzięci jako zakładnicy wraz z pewną liczbą Żydów i zabrani do obozu koncentracyjnego w Šabac, gdzie 2 100 osoby zostały zastrzelone przez plutony egzekucyjne niemieckiego Wehrmachtu.

1910

1951

1941

💡 Czy wiesz, że

... armia niemiecka rozstrzeliwała stu cywilów za jednego żołnierza zabitego przez partyzantów na Bałkanach? Kilka dni przed masakrą w Šabac 21 niemieckich żołnierzy zginęło w walkach z jugosłowiańskimi partyzantami.

... dziesiątki tysięcy Romów i Sinti zostało zamordowanych przez oddziały SS i faszystowską milicję w Rosji i na Ukrainie między 1941 a 1945 r.?

✍ Zadanie do wykonania

Na zdjęciu widzisz człowieka, który jest świadkiem tego, co się dzieje. Co mógł o tym powiedzieć koledze wieczorem tego dnia?

📷 Fotografia

Żydowscy i romscy zakładnicy prowadzeni na miejsce egzekucji przez żołnierzy niemieckich w Šabac. Archiwum Yad Vashem, Jerozolima, Izrael.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/d>

D9 Anna Maria "Settela" Steinbach

Settela Steinbach była jedną z 574 Romów i Sinti aresztowanych w 1944 r. i zabranych do obozu Westerbork. Obcięto jej tam włosy, więc zakrywała głowę kawałkiem materiału oderwanego z prześcieradła. 19 marca 1944 Settela weszła do pociągu towarowego, udającego się do Auschwitz. Wtedy wyglądającą przez zamykające się za nią drzwi Settelę sfi Imował Rudolf Breslauer, żydowski więzień, któremu komendant obozu nakazał rejestrację transportu. Settela została zabita kilka miesięcy później, razem ze swoją matką, dwoma braćmi, dwiema siostrami, ciotką, dwoma bratankami i siostrzenicą. Z całej wielkiej rodziny Steinbachów ocalał tylko jej ojciec.

1910

1951

1944

💡 Czy wiesz, że

... przez długi czas wszyscy myśleli, że jest to fotografią a żydowskiej dziewczynki? „Dziewczyna w chustce” stała się symbolem cierpienia Żydów podczas okupacji niemieckiej.

... jej prawdziwa tożsamość została odkryta dopiero w 1994 r. przez holenderskiego dziennikarza Aada Wagenaara?

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się więcej o Setteli. Odwiedź www.romasinti.eu

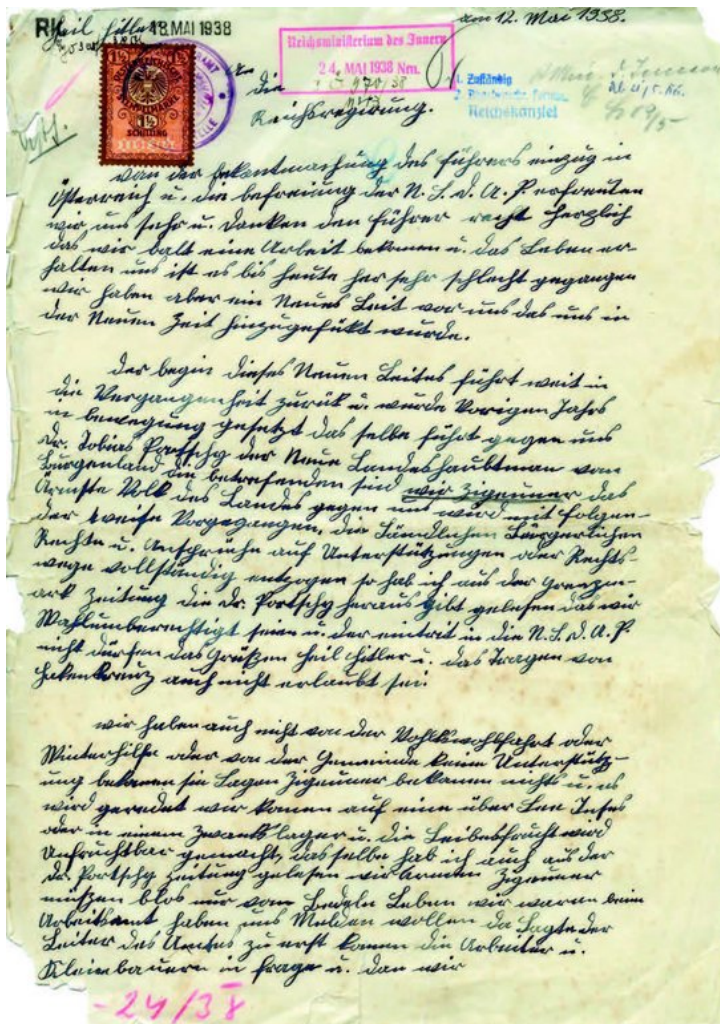
📷 Fotografia

Archiwum Miejsca Pamięci Westerbork, Holandia.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/d>

E1 List protestacyjny

W dniu 12 maja 1938 roku siedmiu Romów z położonej w Burgenlandzie wioski Redlschlag napisało list do „Rządu Rzeszy Niemieckiej”, w którym wyrazili swój sprzeciw wobec dyskryminacji. Wskazali, że działania dyskryminacyjne wprowadzone przez nazistowskiego gubernatora Tobiasza Portschy’ego, takie jak utrata prawa do głosowania, zakaz uczęszczania dzieci pochodzenia rromskiego do szkoły i odmowa zasiłku dla bezrobotnych, zostały wprowadzone bez jakiegokolwiek podstawy prawnej.

💡 Czy wiesz, że

... sześciu z siedmiu sygnatariuszy listu protestacyjnego zostało aresztowanych przez gestapo w ciągu kilku dni i przytłąciło swój udział w proteście życiem? Prawdopodobnie tylko jednemu z sygnatariuszy udało się na czas uciec do sąsiednich Węgier.

📌 Zadanie do wykonania

Znajdź przykłady publicznych protestów z bliższej i dalszej przeszłości, o ile to możliwe przeprowadzanych w Twoim kraju. Na jakie niedogodności może być narażony sygnatariusz publicznego listu protestacyjnego?

📷 Fotografia

Pismo ze skargą od Romów z Redlschlag do rządu Rzeszy w Berlinie w maju 1938 roku w sprawie ich dyskryminacji przez władze regionalne. Archiwum Austriackiego Ruchu Oporu DÖW 12.543.

<https://romasintigenocide.eu/pl/e>

1910

1951

1938

E2 Interwencja polityczna

16 grudnia 1942 roku Reichsführer SS Heinrich Himmler zarządził deportację wszystkich Sinti i Romów mieszkających na terenie Rzeszy Niemieckiej do obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz. 5 kwietnia 1943 roku Oskar Wilhelm Rose, który ukrywał się w podziemiu z fałszywymi dokumentami, ryzykując własnym życiem, poprosił o spotkanie z monachijskim kardynałem Michaeliem Faulhaberem. Jego próba przekonania kardynała do interwencji przeciwko deportacjom głównie katolickich Sinti i Romów nie powiodła się. Kardynał zanotował w swoim dzienniku: „W sekretariacie Cygan o nazwisku Adler, katolik – 14 000 Cyganów na terenie Rzeszy ma zostać zesłanych do obozu i wysterylizowanych, Kościół ma interweniować. Na pewno zwróci się do mnie. – Nie, nie mogę pomóc”.

💡 Czy wiesz, że

... Świadkowie Jehowy byli jedyną wspólnotą religijną, która zdecydowanie przeciwstawiła się narodowym socjalistom, przez co wielu jej członków zostało za to straconych?

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się, jak różne społeczności religijne reagowały na nazistowskie prześladowania Żydów, Sinti i Romów, przeciwników politycznych, osób niepełnosprawnych i innych dyskryminowanych grup.

📷 Fotografia

Oskar Wilhelm Rose (1902-1978) Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów w Heidelbergu.

<https://romasintigenocide.eu/pl/e>

1910

1951

1942-43

E3 Ucieczka

W 1941 roku piętnastoletni Rom Johann Baranyai został deportowany ze swojego miejsca pracy w Dolnej Austrii do tzw. obozu cygańskiego Lackenbach. Tam został skierowany do pracy przymusowej przy budowie dróg. W 1943 roku wraz z przyjacielem uciekł przez pobliską granicę na Węgry. Bez dokumentów potajemnie powrócił do Rzeszy Niemieckiej. W Niemczech znalazł pracę w gospodarstwie, a później w piekarni. Aby uniknąć aresztowania, w 1944 roku zgłosił się na ochotnika do niemieckich dywizji pancernych Wehrmachtu. Poważnie ranny na froncie, został ostatecznie wzięty do niewoli przez Sowieców. W 1945 roku, w wieku 19 lat, uciekł ze szpitala wojskowego, dzięki czemu uniknął deportacji do Rosji.

Czy wiesz, że

... w latach 1939-1945 wiele osób zostało deportowanych do obozów koncentracyjnych tylko dlatego, że zostały zarejestrowane przez policję lub władze lokalne jako członkowie tzw. „rodziny cygańskiej” w okresie międzywojennym? Wielu z nich uniknęło prześladowania dzięki przeprowadzki do innego kraju związkowego, w którym nie byli zarejestrowani jako „Cyganie”.

Zadanie do wykonania

Zastanów się, jak można przetrwać bez pomocy rodziców lub krewnych i bez dokumentów tożsamości.

Fotografia

Johann Baranyai w wieku 18 lat jako żołnierz niemieckiego Wehrmachtu. d/ROM/a Seria specjalna 03/15 Roma Service, A-7503 Kleinbachselten, Gartenstraße 3

<https://romasintigenocide.eu/pl/e>

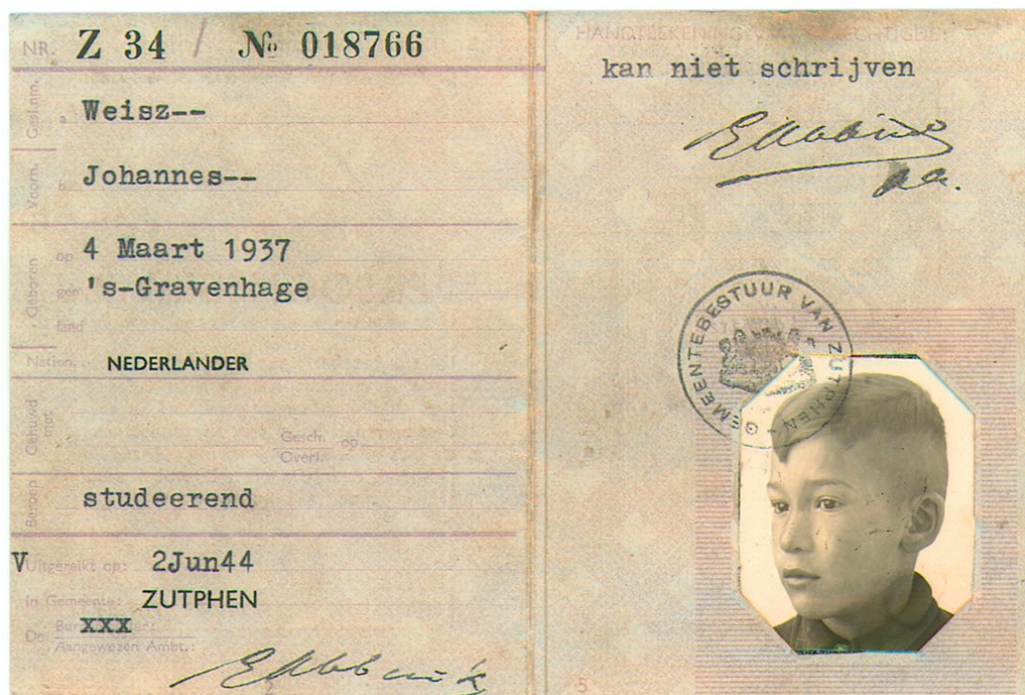
1910

1951

1941-45

E4 Życie w ukryciu

W maju 1944 roku narodowi socjaliści zorganizowali obławę w Holandii, której celem było aresztowanie wszystkich tzw. „Cyganów” i zesłanie ich do obozów koncentracyjnych. Zoni Weisz miał zaledwie siedem lat, kiedy stracił całą rodzinę. W czasie obławy nie było go w domu, ale później został złapany i zabrany na stację kolejową, skąd również miał zostać deportowany. Dzięki pomocy życzliwego policjanta - prawdopodobnie członka ruchu oporu - udało mu się w ostatniej chwili uciec i ukryć się. Przyjaciele i krewni pomogli mu przetrwać. Po zakończeniu wojny Zoni studiował ogrodnictwo i stał się jednym z najwybitniejszych florystów w Europie oraz czołową postacią w europejskiej walce Romów i Sinti o równouprawnienie.

1910

1951

1944

💡 Czy wiesz, że

... Zoni Weisz był pierwszym Sinti, który został zaproszony do niemieckiego Bundestagu, aby wygłosić przemówienie na temat ludobójstwa europejskich Sinti i Romów w dniu 27 stycznia 2011 roku?

✍ Zadanie do wykonania

Co możemy powiedzieć o Zoni Weisz na podstawie tego dokumentu? Dowiedz się więcej o Zonim Weiszu i jego działalności społecznej na www.romasinti.eu!

📷 Fotografia

Dowód tożsamości ucznia Johannes (Zoni) Weisza, wydany miesiąc po deportacji jego rodziców i rodzeństwa. Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg/Niemcy

<https://romasintigenocide.eu/pl/e>

E5 Bohater Wojenny

Aleksandr Baurow był rosyjskim Romem z rodziny znanych artystów, muzyków i śpiewaków. On sam grał w zespole na gitarze, lecz jednocześnie studiował elektromechanikę w Leningradzie. Podczas II wojny światowej został mianowany dowódcą oddziału wsparcia łącznościowego Armii Czerwonej, a później dowódcą 1 Dywizji Powietrznej. Po wojnie już jako udekorowany najwyższymi odznaczeniami bohater, wstąpił do Oddziałów Inżynierskich, które zajmowały się budową i testowaniem pierwszych sowieckich rakiet.

💡 Czy wiesz, że

... w Rosji żyła duża społeczność romska i że pierwszy romski teatr, Teatr Romen, został założony w Moskwie w 1931 r.?

... w latach 20. i 30. XX wieku rosyjscy Romowie zakładali swoje własne kołchozy w południowej Rosji, które liczyły po kilkanaście setek mieszkańców?

✍ Zadanie do wykonania

Znajdź informacje na temat innych sławnych lub ważnych ludzi, pochodzących z rodzin Sinti i Romów.

📷 Fotografia

Aleksandr Baurow w latach 60. XX wieku. Prywatne zbiory Nikołaja Bessonowa, Moskwa, Rosja

1940

1981

1960-70

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/e>

E6 Partyzant

W 1942 r. Josef Serinek wraz z żoną i dziećmi został deportowany do „cygańskiego” obozu Lety u Pisku. Po śmierci żony w 1943 r. uciekł z obozu i przyłączył się do partyzantów. Udało mu się stworzyć własny oddział, nazywany „Czapajew”, w którym walczyli głównie zbiegli rosyjscy jeńcy wojenni. Josef Serinek – znany lepiej jako Czarny Partyzant – stał się w swoim kraju jednym z najczęściej odznaczanych bojowników ruchu oporu. Zmarł w 1974 r.

1910

1951

1942-45

💡 Czy wiesz, że

... wielu Romów i Sinti działało w ruchu oporu? Wielu z nich otrzymało odznaczenia za udział w I wojnie światowej i dlatego wiedziało, jak walczyć.

... podczas II wojny światowej wiele romskich kobiet walczyło jako żołnierze i partyzanci?

✍ Zadanie do wykonania

Jaka jest różnica między żołnierzem a partyzantem? Czy w Twoim kraju w czasie wojny lub później walczyli partyzanci? Przeciwko komu walczyli?

📷 Fotografia

Powojenne zdjęcie Josefa Serinka (drugi od lewej). Muzeum Romskiej Kultury, Brno, Republika Czeska.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/e>

E7 Bojownik ruchu oporu

Kiedy w 1939 roku wybuchła wojna, Josef Horvath pracował z wieloma Austriakami na lotnisku w Niemczech. W 1940 roku został powołany do Wehrmachtu w Bremie. Gdy podczas przepustki udał się do Burgenlandu, dowiedział się, że jego rodzina została deportowana. Zdezercerował do Francji i ostatecznie wstąpił do francuskiej Legii Cudzoziemskiej. W 1945 roku powrócił do Austrii jako żołnierz walczących oddziałów francuskich. Josef Horvath jest jedynym znanym do tej pory Romem, który czynnie walczył o wyzwolenie Austrii po stronie aliantów.

💡 Czy wiesz, że

... dezercerzy są często podejrzewani o bycie szpiegami, którzy mają infiltrować oddziały wroga?

... dezercerzy przez wiele dziesięcioleci nie byli uznawani za bojowników ruchu oporu lub ofiary nazistowskich prześladowań?

✍ Zadanie do wykonania

Poszukaj informacji na temat innych osób, które walczyły po stronie aliantów o wyzwolenie swojej ojczyzny. Przedstawia historię jednej osoby i powody, które ją skłoniły do takiej decyzji.

📷 Fotografia

Josef Horvath jako emeryt w Wiedniu. Zdjęcie ze zbioru prywatnego. Johann Balogh: Althodis/Stari Hodas, Eisenstadt 1992.

1910

1951

1939-45

<https://romasintigenocide.eu/pl/e>

E8 Ratownik

Właściciel ziemski baron György de Rohonczy stał się wybawcą wielu Romów w obozie Lackenbach. Do 1921 roku był naczelnym urzędnikiem w administracji powiatowej w Oberpullendorf. Jako zagorzały monarchista zrezygnował ze stanowiska po proklamacji republiki w 1919 roku i zarządzał swoim majątkiem. Po otwarciu „obozu cygańskiego Lackenbach” w 1940 roku zaprosił liczne rodziny romskie i ich dzieci do pracy w swoich majątkach, zapewniając im odpowiednie wyżywienie i zakwaterowanie, a tym samym ratując im życie. Co najmniej 50 Romów zatrudnionych jako robotnicy na terenie jego posiadłości zdołało uciec przez granicę na Węgry. Rohonczy nigdy nie był ścigany przez nazistowskie władze za swoją pomoc Romom. Swoimi działaniami dał przykład innym właścicielom dużych posiadłości, którzy również sprowadzili kilku Romów z obozu, tym samym ratując im życie.

1910

1951

1940

💡 Czy wiesz, że

... wielu ratujących prześladowanych ludzi po 1945 roku spotkało się z ostracyzmem ze strony reszty społeczeństwa? Wskutek tego wielu z nich przez dziesięciolecia milczało na temat udzielanej pomocy i akcji ratunkowych, które przeprowadzali z narażeniem życia.

✍ Zadanie do wykonania

Znajdź informacje na temat innych osób w Twoim kraju, które pomagały prześladowanym w czasach nazizmu. Jak zostali zapamiętani? Czy w Twoim kraju istnieją inne grupy uchodźców, którzy znaleźli schronienie?

📷 Fotografia

Baron György de Rohonczy. Zbiór prywatny Gerharda Baumgartnera

<https://romasintigenocide.eu/pl/e>

F1 Zranione Dusze: Ceija Stojka

„Kiedy wyszliśmy, byliśmy chorzy, całkiem chorzy! Nasze serca były zranione; nasze głowy, nasze dusze były chore ... Ci wszyscy ludzie nadawali się do leczenia. Nie powinni mieć dzieci przez pięć, sześć lat – ci nieliczni, którzy wyszli, którzy ciągle tam byli – dopóki nie będą wystarczająco silni, dopóki nie wróci im zdrowie i będą mogli znów się śmiać widząc, że świat nie jest taki zły ... No i strach, zawsze strach. Dzieci dorastają wraz nim. To dlatego ciągle oglądają się za siebie chodząc po ulicach. Rozumiecie? Oglądają się za siebie. Tylko ktoś, kto się boi, ogląda się za siebie! Ktoś, kto wyszedł z obozu chory, którego głowa cierpi, a dusza krwawi z powodu ojca, siostry, brata, którzy nigdy nie wyszli, może jedynie mieć takie dzieci, których dusze są tak samo ranne. Przychodzą na ten świat i widzisz jakie są słodkie, jakie piękne. Dbasz o nie, troszczysz się, całujesz i kochasz. Potem dorastają. Ale strach, który był w tobie, przepływa w dzieci razem z mlekiem matki”.

💡 Czy wiesz, że

... książka Ceiji Stojki „Żyjemy w ukryciu”, która ukazała się w 1988 roku była jedną z pierwszych książek opowiadających tragiczny los Sinti i Romów w czasie Holokaustu z perspektywy ocalałych?

✍ Zadanie do wykonania

Wybierz zdanie z tekstu Ceiji Stojki, które najbardziej Cię porusza. Przedyskutuj je w małych grupach.

📷 Fotografia

Ceija Stojka (1933-2013), ocalała z Auschwitz, ze swoją córką Silvią w 1953 r. Centrum Dokumentacyjne Austriackich Romów, Wiedeń, Austria.

1920

1961

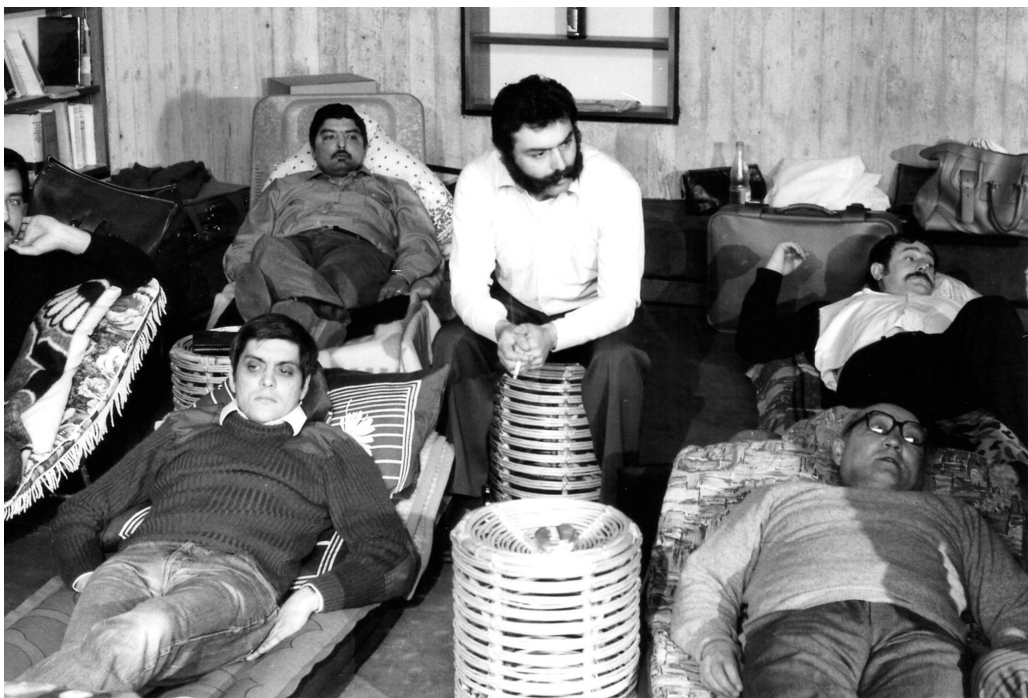
1953

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/f>

F2 Brak uznania

W 1980 roku Stowarzyszenie Niemieckich Sinti i Społeczność Narodów Zagrożonych zażądały ujawnienia akt i rejestrów dotyczących Sinti i Romów z Archiwum Federalnego, które zostały zebrane w czasach narodowego socjalizmu. Domagali się publicznej rehabilitacji mniejszości. 4 kwietnia 1980 roku jedenastu Sinti rozpoczęło strajk głodowy na terenie byłego obozu koncentracyjnego Dachau. Po ośmiu dniach bawarski minister spraw wewnętrznych obiecał dowiedzieć się, gdzie znajdują się akta. W wyniku strajku głodowego ówczesny kanclerz federalny Helmut Schmidt przyjął w 1982 roku delegatów świeżo utworzonej Centralnej Rady Niemieckich Sinti i Romów. W swoim oświadczeniu Schmidt po raz pierwszy uznał ludobójstwo 500 000 Sinti i Romów za wiążące dla Republiki Federalnej Niemiec na mocy prawa międzynarodowego.

1960

2001

1980-82

💡 Czy wiesz, że

... dyskryminacja rasowa niemieckich Romów i Sinti trwała przez prawie cztery dekady po zakończeniu II wojny światowej, korzystając przy tym z akt sporządzonych przez nazistów i często przez samych urzędników?

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się, które mniejszości religijne, językowe i etniczne są uznawane w Twoim kraju. Jak można stwierdzić, czy ktoś jest członkiem mniejszości?

📷 Fotografia

Uczestnicy strajku głodowego pod pomnikiem obozu koncentracyjnego w Dachau w 1980 roku. Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg.

<https://romasintigenocide.eu/pl/f>

F3 Bez Odszkodowań

Większość Romów i Sinti nigdy nie otrzymała żadnego odszkodowania za to, co utracili, zwłaszcza zaś za swoje domy. Romskie osiedla były zazwyczaj budowane na XIX-wiecznych gruntach gminnych i tylko niektórzy zdawali sobie sprawę z konieczności rejestracji swoich domostw. Po wojnie większość ocalałych nie dysponowała dokumentami, za pomocą których mogliby udowodnić nie tylko to, że kiedyś byli właścicielami domu, ale nawet, że dom taki kiedykolwiek istniał.

1910

1951

1928-38

💡 Czy wiesz, że

... setki romskich osiedli zostało rozmyślnie zniszczonych przez władze lokalne podczas II wojny światowej?

... pierwsze odszkodowania za utraconą własność Romowie otrzymali 50 lat po zakończeniu wojny?

✍ Zadanie do wykonania

W trakcie współczesnych wojen ludzie również tracą dobytek i dokumenty. Jakże to ma dla nich konsekwencje i co mogą wówczas zrobić?

📷 Fotografia

Policyjne zdjęcie romskiego osiedla w Unterschützen w austriackim Burgenlandzie, wykonane w końcu lat 20. XX wieku. Regionalne Archiwum Burgenlandu, Eisenstadt, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/f>

F4 Ewakuowani: Sofia Taikon

Sofia Taikon, polska Romka, została deportowana do Auschwitz wraz ze swoją rodziną w 1943 r. W lecie 1944 przeniesiono ją wraz z innymi więźniami do Ravensbrück. W 1945 r., podczas ostatnich miesięcy wojny, szwedzki Czerwony Krzyż pod przewodnictwem księcia Folke Bernadotte rozpoczął program ewakuacyjny dla Skandynawów w niemieckich obozach koncentracyjnych. Białe autobusy oznaczone symbolem Czerwonego Krzyża przewiozły w bezpieczne miejsce ok. 15 000 więźniów, również innych narodowości. Jedną z takich osób była Sofia Taikon. Po wojnie była ona jedną z najbardziej szanowanych przedstawicielek szwedzkich Romów. Zmarła w 2005 roku.

💡 Czy wiesz, że

... konwój Czerwonego Krzyża został przez pomyłkę zbombardowany przez aliantów, w rezultacie czego zginęło wielu ludzi dopiero co uwolnionych z obozów koncentracyjnych?

...historia życia Sofii została przedstawiona w formie komiksu?

✍ Zadanie do wykonania

Jakie powody mogli mieć narodowi socjaliści, aby nagle uwolnić więźniów obozów koncentracyjnych wiosną 1945 r.? Na ramieniu Sofii został wytatuowany numer Z4515. Spróbuj odgadnąć, gdzie otrzymała ten numer i co on oznaczał.

📷 Fotografia

Sofia Taikon jako młoda kobieta w Szwecji. Zbiory Forum Żywej Historii, Sztokholm, Szwecja.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/f>

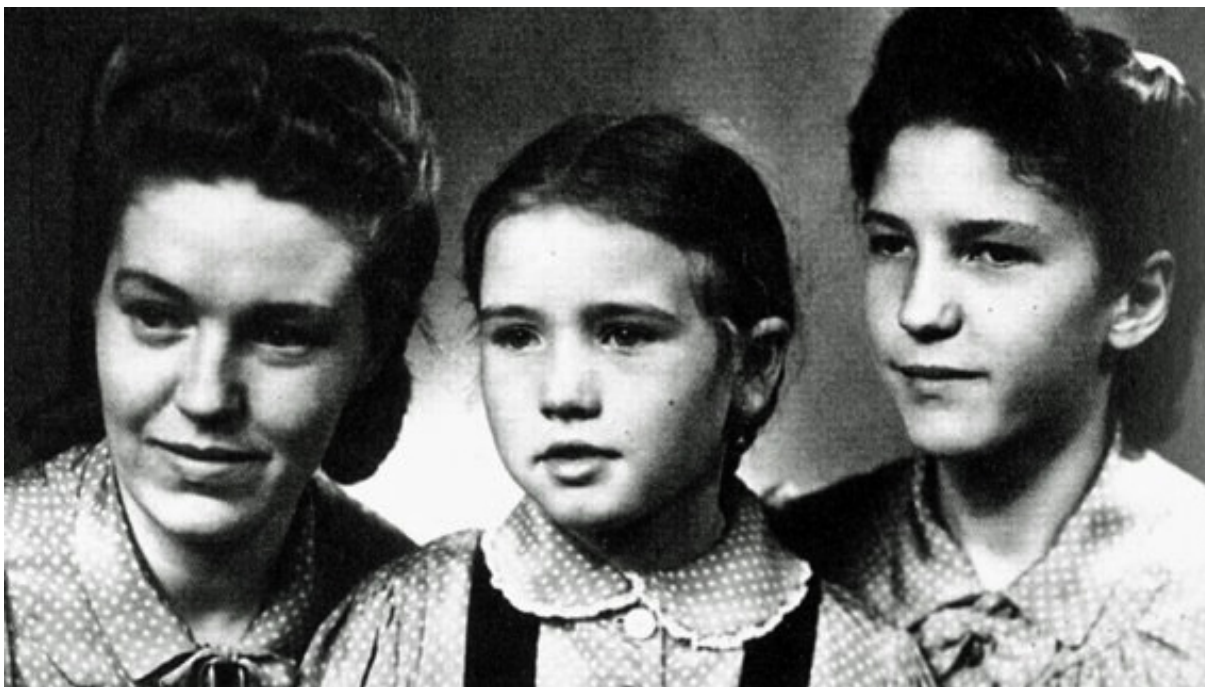
1940

1981

1955-63

F5 Uwolniona: Else Schmidt

Else Schmidt z Hamburga w Niemczech była przybraną córką Emila Matuli i jego żony. W 1943 r., w wieku 8 lat, Else została deportowana do Auschwitz razem z innymi Romami i Sinti. Młoda kobieta o imieniu Wanda pomogła samotnemu dziecku przeżyć obóz, podczas gdy jej przybrany ojciec niestrudzenie starał się u władz o zwolnienie córki. Jego starania zakończyły się sukcesem w 1944 r.: Else przewieziono z Auschwitz do Ravensbrück, a następnie oddano ojcu.

1910

1951

1943

💡 Czy wiesz, że

... historia Else Schmidt została przedstawiona w formie ilustrowanej książki dla dzieci autorstwa Michaila Krausnicka i Lukasa Ruegenberga?

... władze lokalne miały pewne możliwości zapobiegania deportacjom Romów i Sinti?

✍ Zadanie do wykonania

Spróbuj znaleźć więcej informacji o losie Else Schmidt i innych przypadkach rozdzielania przemocą rodziców i dzieci, które następnie były wywożone do innych krajów. Co wiesz o wysiłkach, podejmowanych obecnie na rzecz obrony ludzi przed deportacjami z Twojego kraju?

📷 Fotografia

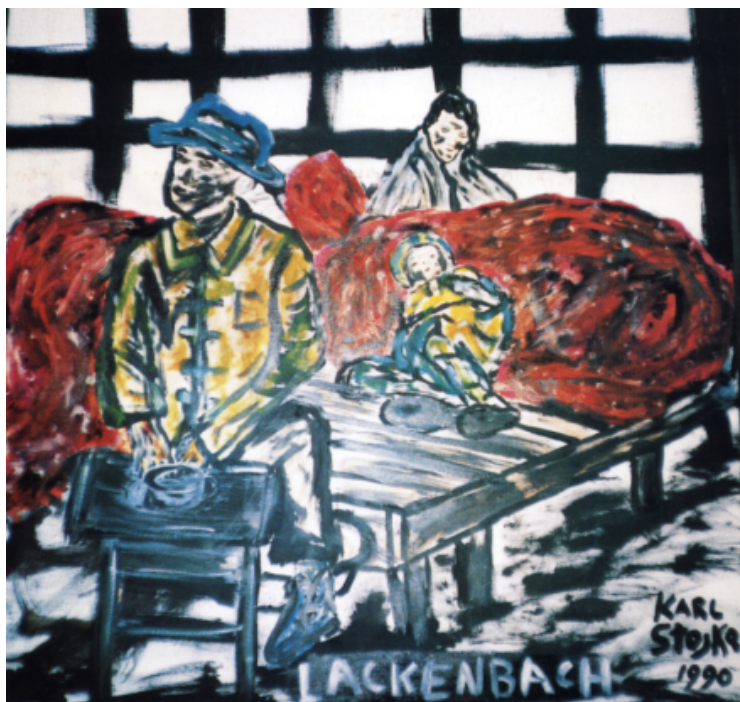
Else Schmidt ze swoimi przyrodnimi siostrami w 1943 r. Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/f>

F6 Działacz Na Rzecz Praw Romów: Karl Stojka

Po II wojnie światowej Karl Stojka z sukcesem zajmował się biznesem w Austrii. W wolnym czasie zaczął malować obrazy, na których przedstawiał swe doświadczenia z Auschwitz, Buchenwaldu i Flossenburga. Był aktywnym członkiem ruchu na rzecz praw Romów, walczącego o równe prawa dla Romów, ich oficjalne uznanie za grupę etniczną i odszkodowania dla ocalałych Romów i Sinti za cierpienia doznane w czasie Holokaustu.

1950

1991

1990

💡 Czy wiesz, że

... w uznaniu za wieloletnią wyężoną pracę, Karl Stojka został przyjęty na audiencji przez papieża Jana Pawła II, który nazwał go „ambasadorem narodu romskiego”?

✍ Zadanie do wykonania

Sztuka jest jednym z wielu sposobów pamiętania. Znajdź przykłady innych artystów, których dzieła wyrażają pamięć Holokaustu. Przedstaw przykład i uzasadnij swój wybór. Czy w Twoim kraju jest organizacja Romów lub Sinti? Czym się zajmuje?

📷 Fotografia

Scena z obozu Lackenbach w Burgenlandzie namalowana przez Karla Stojkę w 1990 r. Ten olejny obraz jest obecnie własnością prywatną. Centrum Dokumentacyjne Austriackich Romów, Wiedeń, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/f>

F8 Upamiętnienie Auschwitz

W nocy z 2 na 3 sierpnia 1944, 2 897 Romów i Sinti, pozostałych przy życiu więźniów obozu „cygańskiego” w Auschwitz-Birkenau zostało zamordowanych w komorach gazowych przez strażników SS. Upamiętnienie tego tragicznego wydarzenia stało się jedną z najważniejszych ofi cjalnych uroczystości w powojennej kulturze europejskich Romów. Co roku Sinti i Romowie z całej Europy gromadzą się w miejscu byłego obozu „cygańskiego”.

1974

2015

2011

💡 Czy wiesz, że

... przez wiele lat po II wojnie światowej nie było żadnego pomnika upamiętniającego ludobójstwo dokonane na Romach i Sinti? Dopiero w 1982 r. pierwsza tablica upamiętniająca Romów i Sinti – ofi ary obozów koncentracyjnych została odsłonięta w Dachau.

✍ Zadanie do wykonania

Czy w Twoim kraju istnieje specjalny dzień pamięci o Holokauście? Opisz wybrane miejsce pamięci ludobójstwa popełnionego na Romach i Sinti. Czy takie miejsce znajduje się w Twojej okolicy?

📷 Fotografia

Ceremonia upamiętniająca w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau, 2 sierpnia 2011. Centrum Dokumentacyjne Austriackich Romów, Wiedeń, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/f>

F9 Międzynarodowy Pomnik

Pomnik Sinti i Romów Europy, zamordowanych przez reżim narodowosocjalistyczny, został oficjalnie odsłonięty w Berlinie w październiku 2012 r. Na obrzeżu stawu z wodą znajduje się wiersz włoskiego Romy Sinto Spinellego: „Zapadłe twarze/ martwe oczy/zimne wargi./Cisza./Rozdarte serce/bez tchu,/bez słów,/bez łez”. Pomnik jest zlokalizowany w pobliżu niemieckiego Bundestagu i Pomnika Pomordowanych Żydów Europy.

1974

2015

2012

💡 Czy wiesz, że

... codziennie na trójkącie znajdującym się w centrum pomnika umieszczane są świeże kwiaty?

...pamięć ludobójstwa jest kluczowym elementem tożsamości europejskich Romów i Sinti po 1945 r.?

✍ Zadanie do wykonania

Zoni Weisz, reprezentujący Romów i Sinti, w swoim przemówieniu podczas odsłonięcia pomnika powiedział, że pomnik ów nie jest końcem, lecz początkiem zainteresowania losem Sinti i Romów. Co według Ciebie miał na myśli?

📷 Fotografia

Autor: Marko Priske. Fundacja Pomnika Pomordowanych Żydów Europy Berlin, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/f>

G1 Crest

W czasie I wojny światowej rodziny „cygańskie” z Alzacji-Lotaryngii były internowane w starym klasztorze w wiosce Crest w południowo-wschodniej Francji. 160 mężczyzn, kobiet i dzieci było tam przetrzymywanych przez 4 lata. W tym czasie 10 spośród nich zmarło.

1910

1951

1914-18

💡 Czy wiesz, że

... podczas I wojny światowej wielu cywilów w całej Europie było umieszczanych w obozach przez ich własne rządy, ponieważ byli uznani za zagrożenie dla bezpieczeństwa?

✍ Zadanie do wykonania

Jakie prawa w Twoim kraju chronią ludzi przed bezprawnym aresztowaniem? Jakie organizacje pomagają ludziom bezprawnie aresztowanym i w jaki sposób?

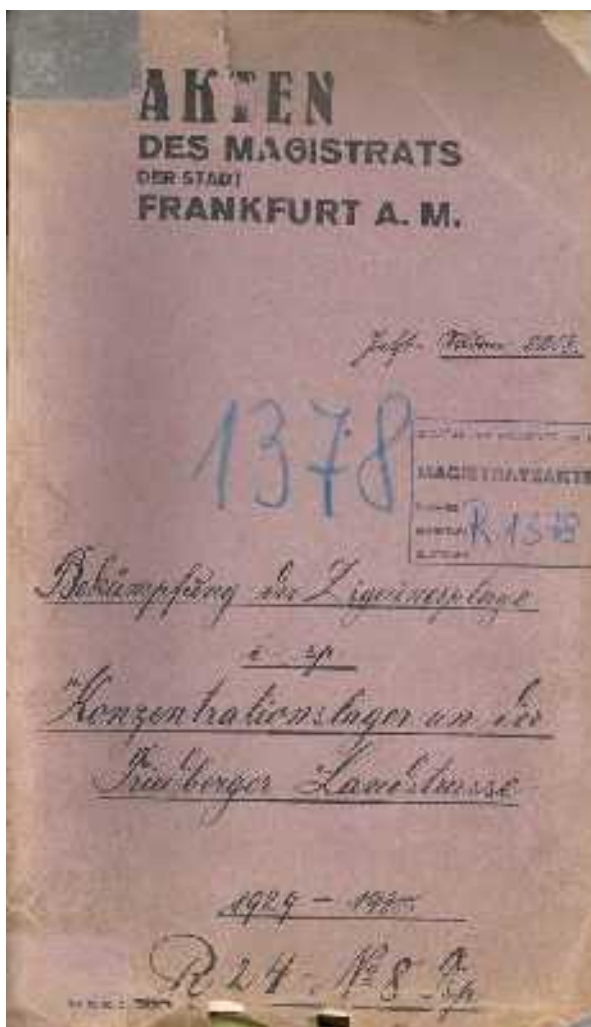
📷 Fotografia

Romska rodzina z Lotaryngii w obozie internowania Crest w południowej Francji, gdzie przetrzymywano ją przez 4 lata. Zbiory Emmanuela Filhola, Bordeaux, Francja.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/g>

G2 Frankfurt

W 1929 r. na obrzeżach Frankfurtu założono obóz dla miejscowych Sinti i Romów. Rada miejska usiłowała w ten sposób zmusić rodziny Sinti i Romów do opuszczenia ich domów w mieście. Wiele rodzin, których egzystencja zależała od pomocy socjalnej władz miejskich, nie miało wyboru i musiało przenieść się do obozu, gdzie warunki sanitarne były bardzo złe. Obóz ten został zamknięty w 1935 r. Począwszy od 1937 r. Romowie i Sinti z Frankfurtu i reszty Hesji byli wysłani do obozu przy Dieselstrasse, gdzie od 1938 r. prowadził swe badania na Romach Instytut Higieny Rasowej i Biologii Populacyjnej, kierowany przez Roberta Rittera. Wielu z nich zostało później deportowanych do obozów śmierci.

💡 Czy wiesz, że

... propozycja założenia obozu została poparta przez niemal wszystkie partie polityczne?

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się, czy władze w Twoim kraju zmuszały ostatnio Romów i Sinti do zmiany miejsca pobytu. Zbierz wycinki prasowe, dotyczące tego zagadnienia. Jak prasa przedstawiała te wydarzenia? Czy władze w Twoim kraju mogą zmusić ludzi do opuszczenia ich domów i zamieszkania gdzie indziej?

📷 Fotografia

Dokument wydany w 1929 r. przez radę miejską Frankfurtu zawierający „Kroki podjęte przeciwko problemowi cygań- skiemu” i decyzję o stworzeniu „Obozu Koncentracyjnego przy Friedberger Landstrasse”. Instytut Historii Miasta, Frankfurt n. Menem, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/g>

1910

1951

1929

G3 Witzwil

W 1894 r. posiadłość Witzwil w zachodniej Szwajcarii została przekształcona w więzienie. Więźniowie musieli pracować na farmie i kopać rowy melioracyjne na okolicznych podmokłych polach. Od 1913 r. wszyscy Romowie i Sinti wjeżdżający do Szwajcarii byli internowani. Rodziny były rozdzielane, a mężczyzn kierowano do Witzwil do ciężkiej pracy, zanim zostali wraz ze swymi rodzinami deportowani.

1910

1951

1913-25

💡 Czy wiesz, że

.. w 1888 roku Szwajcaria stała się jednym z pierwszych krajów europejskich, który zamknął granice przed Romami i Sinti?

... Szwajcaria była też jednym z pierwszych krajów w Europie, który stworzył (w 1911 r.) narodowy spis „Cyganów”?

✍ Zadanie do wykonania

Co dzieje się z ludźmi, którzy nielegalnie przekraczają granice Twojego kraju? Znajdź na ten temat informacje w Internecie lub od organizacji zajmujących się pomocą uchodźcom.

📷 Fotografia

Więźniowie Witzwil pracujący w polu. Prywatne zbiory Thomasa Huonkera, Zurich, Szwajcaria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/g>

H1 BERLIN-MARZAHN (D)

Gdy widzowie z całego świata zjeżdżali się do Berlina na Igrzyska Olimpijskie w 1936 r., Sinti i Romowie mieszkający w stolicy Niemiec byli zmuszeni do przeniesienia się do obozu „cygańskiego” Marzahn. Wolno im było opuszczać go jedynie w celu udania się do pracy. W 1939 r. wielu z nich przeniesiono do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen jako niewolniczą siłę roboczą. Pozostali zostali w 1943 r. deportowani do Auschwitz, gdzie większość została zabita.

1910

1951

1939

💡 Czy wiesz, że

... nawet dzisiaj istnieją na Ukrainie, w Bułgarii czy we Włoszech miasta z obozami dla „Cyganów”, do których miejscowi Romowie muszą wrócić wieczorem przed zamknięciem bramy na noc?

... bokser Jakob Bamberger, Sinto, zakwalifikował się na Igrzyska Olimpijskie w 1936 r., lecz naziści zabronili mu udziału z powodów rasowych?

✍ Zadanie do wykonania

Jaki obraz Berlina chcieli wykreować naziści? Dlaczego? Gdzie obecnie miały miejsce podobne zjawiska?

📷 Fotografia

Rodziny gotujące posiłek w „cygańskim” obozie Marzahn na peryferiach Berlina w 1939 r. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H2 KÖLN (D)

Pierwsze obozy „cygańskie” w Trzeciej Rzeszy nie były zakładane przez funkcjonariuszy partii narodowosocjalistycznej czy SS, ale przez władze miejskie różnych niemieckich miejscowości. W 1935 roku rada miejska Kolonii zmusiła 500 Sinti i Romów do opuszczenia ich mieszkań, domów i wozów mieszkalnych, przenosząc ich do nowego „cygańskiego” obozu na peryferiach miasta w Blickendorf. Podobne obozy założono w Hamburgu, Düsseldorfie, Berlinie, Frankfurtu, Essen i Hanowerze.

1910

1951

1937

💡 Czy wiesz, że

... w czasie Igrzysk Olimpijskich, odbywających się w Berlinie w 1936 r., Sinti i Romowie żyjący w tym mieście zostali przymusowo przesiedleni do obozu Marzahn na peryferiach, gdzie musieli mieszkać w wozach? Otrzymywali oni zezwolenie na opuszczanie obozu tylko wtedy, gdy mieli stałą pracę poza obozem.

✍ Zadanie do wykonania

Znajdź informacje na temat przymusowych ruchów ludnościowych i deportacji w Europie. Kto decyduje o tym, gdzie ludzie mogą żyć i dlaczego? Jakie organizacje prowadzą w związku z tym akcje protestacyjne?

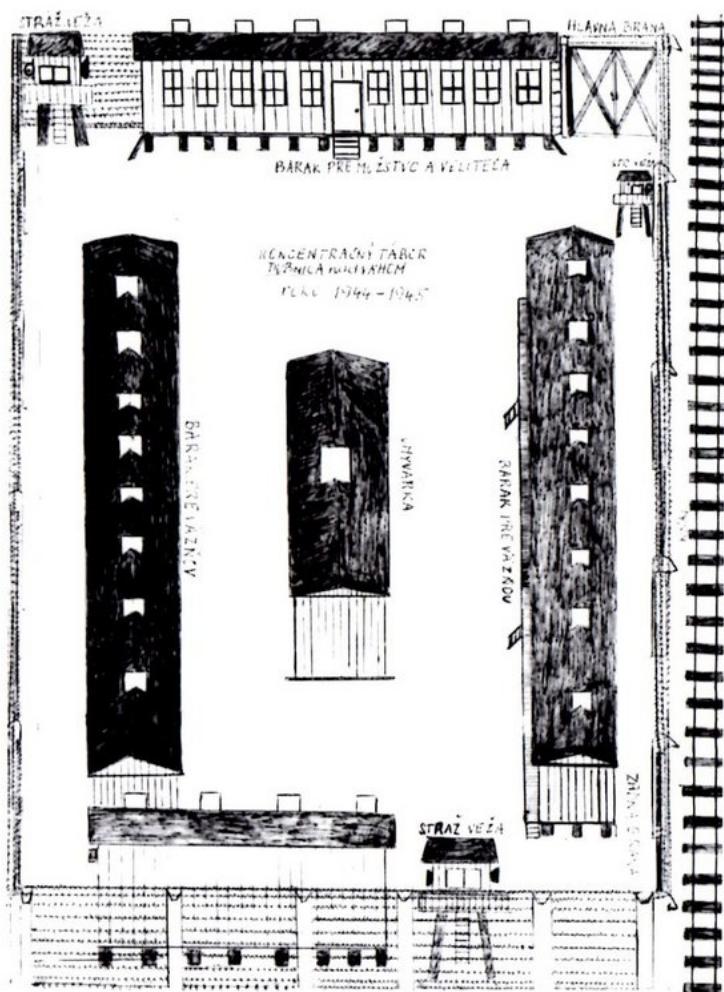
📷 Fotografia

Rodzina niemieckich Sinti w obozie Blickendorf w Kolonii, 12 grudnia 1937 r. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H3 DUBNICA NAD VÁHOM (SK)

Dubnica nad Váhom była miejscem jednego z większych projektów inżynierskich na Słowacji: budowy ogromnej tamy na rzece Váh. Między 1942 a 1944 r. Romowie byli tam wykorzystywani jako niewolnicza siła robocza. Gdy inni pracownicy zostali zwolnieni, Romów przeniesiono wraz z rodzinami do obozu karnego. Wielu spośród 700 więźniów tego obozu zostało zabitych w ostatnich dniach wojny.

1910

1951

1942-45

💡 Czy wiesz, że

... podobne obozy pracy istniały w takich słowackich miastach jak Hanušovce nad Topľou, Ilava, Revúca i Ústi nad Oravou?

✍ Zadanie do wykonania

Którzy politycy lub partie polityczne wzywają dzisiaj do tego, aby ludzie korzystający z pomocy społecznej musieli pracować? Co o tym sądzisz?

📷 Fotografia

Rysunek obozu wykonany przez jednego z więźniów. Prywatne zbiory Karola Janasa, Považská Bystrica, Słowacja.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H4 DÜSSELDORF (D)

W 1937 r. władze zmusiły mieszkających w Düsseldorfie Sinti i Romów do przeniesienia się do miejskiego obozu „cygańskiego” w Höherweg. Żyli tam w prymitywnych ceglanych budynkach z zakratowanymi oknami i stalowymi drzwiami zamykanymi od zewnątrz. Obóz był otoczony drutem kolczastym, a więźniowie mogli go opuścić jedynie udając się do prac przymusowych. 9 osób zmarło w obozie. W 1943 r. pozostali więźniowie zostali deportowani do Auschwitz-Birkenau.

1910

1951

1937-43

💡 Czy wiesz, że

... komendantem obozu był policjant znany ze swojego okrucieństwa? Stale na przykład szczuła więźniów psami.

... ocaleni Sinti i Romowie, którzy wrócili do Düsseldorfu po wojnie, zostali umieszczeni w tym samym obozie?

✍ Zadanie do wykonania

Co powojenna decyzja o umieszczeniu ocalałych z powrotem w obozie mówi o postawie wobec Romów i Sinti i ogólnym stanowisku wobec tego, co się stało?

📷 Fotografia

Obóz „cygański” Höherweg w Düsseldorfie e. Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H5 GELSENKIRCHEN (D)

W 1937 r., w następstwie ciągłych ataków i gróźb, rodziny Sinti i Romów z Gelsenkirchen przeniosły się na miejskie obozowisko dla wędrowców, nadzorowane przez oddziały SA, gdzie musiały płacić za swój pobyt. Według miejscowej policji, w kwietniu 1939 r. w obozowisku znajdowało się 45 rodzin, liczących razem 237 osób i zamieszkujących 51 wozów mieszkalnych. Rodziny te zmuszono później do przeniesienia się na obozowisko przy Beginenstrasse, przedstawione na zdjęciu. Część z nich uciekła do Kolonii, skąd większość deportowano na tereny okupowanej Polski w 1940 r. Pozostali mieszkańcy obozu w Gelsenkirchen zostali deportowani do Auschwitz w 1943 r.

1910

1951

1937

💡 Czy wiesz, że

... wielkie fabryki zbrojeniowe oraz kopalnie szczególnie naciskały na pozbycie się „Cyganów” z Gelsenkirchen?

... wielu Sinti w Gelsenkirchen było zatrudnionych w przemyśle stalowym? Naziści jednak podejrzewali ich o sabotaż i deportowali do obozów koncentracyjnych.

✎ Zadanie do wykonania

W jakich okolicznościach ludzie mogą być obecnie pozbawieni wolności pod zarzutem popełnienia przestępstwa? Kto może podjąć taką decyzję?

📷 Fotografia

Obóz „cygański” przy dawnej Beginenstrasse w Uckendorf, przedmieściu Gelsenkirchen. Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H6 HAMBURG (D)

W Hamburgu część spośród liczącej 1 300 osób społeczności Sinti i Romów mieszkała na tradycyjnym obozowisku na przedmieściach, inni zaś byli rozproszeni po mieście. W 1940 r. 500 osób zostało deportowanych do obozów i gett na terenach okupowanej Polski. W marcu 1943 r. władze nazistowskie deportowały 328 Romów i Sinti z Hamburga do Auschwitz. Ostatnią grupę wysłano do Auschwitz w kwietniu 1944 r.

1910

1951

1938

💡 Czy wiesz, że

... pierwsze przymusowe przesiedlenia i aresztowania Sinti i Romów miały miejsce wiele lat przed deportacjami Żydów?

... podobne obozy zostały założone w Hanowerze, Braunschweigu, Oldenburgu i Osnabrück?

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się więcej o deportacjach i przymusowych przesiedleniach ludzi w Europie. Kto decyduje o tym, gdzie ludzie mogą żyć i dlaczego? Jakie organizacje protestują w tej sprawie?

📷 Fotografia

Mieszkańcy obozu „cygańskiego” Hamburg-Harburg przesłuchiwani w 1938 przez policję lub być może przez współpracowników „badacza rasy” Roberta Rittera. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H7 HODONÍN U KUNŠTÁTU (CZ)

Między 1942 a 1945 r. „cygański” obóz w Hodoninie k. Kunštátu na terenie Moraw funkcjonował jako obóz karny dla morawskich Romów. W rezultacie potwornych warunków życiowych 207 z 1 375 więźniów zmarło z powodu różnych chorób, zwłaszcza tyfusu.

1910

1951

1942

💡 Czy wiesz, że

... w 1939 r. Romowie i Sinti żyjący w Protektoracie Czech i Moraw stanowili jedynie 0,2 całej populacji i że 90 zginęło w Holokauście?

... główną rolę w prześladowaniach i deportacjach czeskich Romów odegrali czescy policjanci?

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się, co się stało ze Štefanem Blahynką, czeskim komendantem obozu, po 1945 r. Czy kiedykolwiek odpowiedział za swoje czyny? Kto działał na rzecz budowy pomnika ofiar tego obozu?

📷 Fotografia

Zdjęcie romskich kobiet i dzieci w obozie Hodonín u Kunštátu, wykonane przez O. Kucerę w 1942 r. Muzeum Romskiej Kultury, Brno, Republika Czeska.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H8 KOMÁROM (H)

Obóz Komárom służył jako główne miejsce zbiorcze dla węgierskich Romów oczekujących w 1944 roku na deportację do obozów koncentracyjnych w Niemczech w charakterze robotników przymusowych. Romowie byli najpierw umieszczani w rejonowych obozach „cygańskich”, a następnie wielu z nich musiało iść setki kilometrów do Fortu Csillageröd w Komárom. Tam mężczyźni i kobiety zdolni do pracy byli wybierani do następnego etapu marszu – do Niemiec. Wielu spośród tych, którzy zostali w Obozie Komárom, zmarło z głodu. Inni zmarli w trakcie „marszów śmierci” do Niemiec. Tylko 4 000 z 10 000 więźniów fortu przeżyło.

1974

2015

2006

💡 Czy wiesz, że

... nawet dzisiaj bardzo niewiele wiadomo o obozie w Komárom na Węgrzech i jego ofiarach?

... w ostatnich miesiącach II wojny światowej, gdy front się zbliżał, więźniowie wielu obozów koncentracyjnych byli wysyłani do innych obozów? Były to tzw. „marsze śmierci”.

✍ Zadanie do wykonania

Jaki był cel „marszów śmierci”? Dowiedz się, czy jakieś „marsze śmierci” miały miejsce w okolicy, w której mieszkasz, a jeśli tak, to gdzie?

📷 Fotografia

Zdjęcie zrobione w 2006 na placu defilad Fortu Csillageröd w Komárom na Węgrzech. Z tyłu można zobaczyć wejścia do lochów, w których więziono deportowanych Romów. Prywatna kolekcja Szabolcsa Szity, Budapeszt, Węgry.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H9 LACKENBACH (A)

„Cygański” obóz Lackenbach został założony przez różne rady dzielnicowe w Dolnej Austrii i przez władze miejskie Wiednia. W pewnych okresach w obozie żyło w potwornych warunkach do 2 000 osób. 273 osoby tam zmarły. Więźniowie byli często wynajmowani miejscowym zakładom pracy jako niewolnicza siła robocza. Spośród 4 000 więźniów, którzy przebywali w tym obozie w czasie jego istnienia, 2 000 zostało deportowanych do Łodzi w 1941 r. Większość z pozostałych została zabrana do Auschwitz-Birkenau w 1943 r.

1910

1951

1940

💡 Czy wiesz, że

... obóz ten był największym obozem karnym dla Romów i Sinti w całej Trzeciej Rzeszy?

✍ Zadanie do wykonania

Gdzie był obóz dla Romów i Sinti, położony najbliżej miejscowości, w której mieszkasz? Co jest tam obecnie?

📷 Fotografia

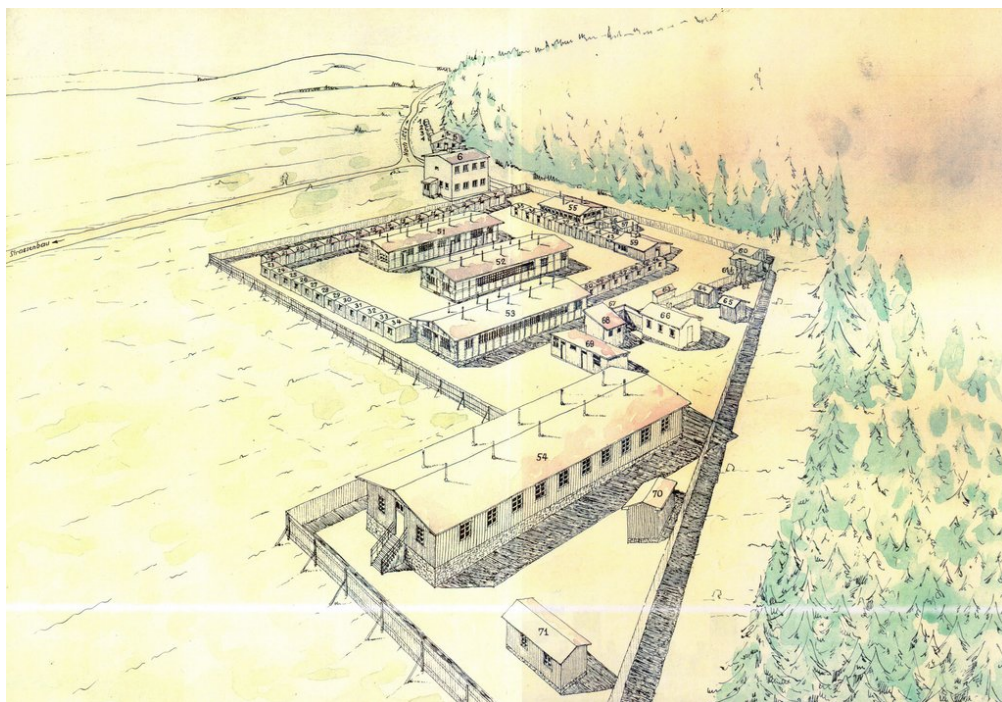
Zdjęcie wiedeńskiego policjanta, pilnującego romskich rodzin deportowanych do obozu Lackenbach, wykonane 23 listopada 1940 r. w dniu otwarcia obozu. Prywatna kolekcja Leopolda Banny, Lackenbach, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H10 LETY U PÍSKU (CZ)

Obóz „cygański” Lety u Písku w Protektoracie Czech i Moraw, obecnie Republika Czeska, powstał w 1940 r. jako więzienie i obóz pracy przymusowej dla „elementów aspołecznych”. Był przeznaczony dla 600 więźniów, ale po przekształceniu go w obóz „cygański” w sierpniu 1942 przebywało w nim 1 392 osoby, z których 326 zmarło na terenie obozu. Większość więźniów została deportowana do Auschwitz w 1943 i 1944 r.

1910

1951

1943

💡 Czy wiesz, że

... w miejscu byłego obozu „cygańskiego” Lety u Písku jest obecnie farma świń? Od 1994 r. działacze romscy walczą o jej zamknięcie. Jak na razie bez sukcesu.

... w 2012 r. Petr Nečas jako pierwszy premier Czech złożył w Letach u Písku wieniec ku czci prześladowanych Sinti i Romów?

✍ Zadanie do wykonania

Jak obecnie przebiega debata na temat tego obozu i tego, w jaki sposób miejsce to jest obecnie wykorzystywane?

📷 Fotografia

Rysunek z 1943 r. ukazujący układ obozu pracy, a później obozu „cygańskiego” Lety u Písku. Archiwum Administracji Państwowej, Praga, Republika Czeska.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H11 LODZ (PL)

Pierwsza masowa deportacja Romów i Sinti z Austrii na tereny okupowanej Polski rozpoczęła się w listopadzie 1941 r. Deportowani zostali umieszczeni w żydowskim getcie w Litzmannstadt/Łodzi. Spośród 5 007 osób, pochodzących głównie z austriackiej prowincji Burgenland, 60% stanowiły dzieci poniżej 12 roku życia. 400-600 deportowanych zmarło na dur brzuszny podczas pierwszych tygodni pobytu w getcie i zostali pochowani w masowych grobach. W okolicach Bożego Narodzenia 1941 r. ci, którzy przeżyli, zostali wysłani na północ do obozu zagłady Kulmhof/Chełmno.

1910

1951

1941-42

💡 Czy wiesz, że

... nazwa „Łódź” została zmieniona przez niemieckie władze okupacyjne na „Litzmannstadt” w 1939 r.?

... nie można było zidentyfikować ofiar obozu „cygańskiego” w getcie Litzmannstadt?
... większość dzieci deportowanych do tego obozu została tam wysłana bez swoich rodziców?

✍ Zadanie do wykonania

Czy słyszałeś o przypadkach przebywania dzieci w obozach bez opieki rodziców współcześnie? Kto się nimi tam zajmuje?

📷 Fotografia

Budynek w obozie „cygańskim” w dawnym getcie Litzmannstadt w Łodzi, okupowana Polska. Holocaust Memorial Museum, Waszyngton, USA.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H12 MAXGLAN (A)

Ok. 230 Sinti i Romów przebywało w małym obozie pobytowym w Maxglan/Leopoldskron-Moos, na przedmieściach Salzburga. Po 1939, kiedy wędrowne życie stało się nielegalne, mieszkańcy mogli opuścić obóz jedynie w celu udania się do pracy. Później wolno im było wyjść na zewnątrz jedynie pod nadzorem, jako niewolnicza siła robocza. W kwietniu 1943 r. 160 Sinti zostało deportowanych z Maxglan do Auschwitz, w tym 17 dzieci, które urodziły się w obozie.

1910

1951

1940

💡 Czy wiesz, że

... sławna niemiecka reżyserka filmowa Leni Riefenstahl używała więźniów obozu Maxglan jako statystów w jej filmie „Niziny”, melodramacie, którego akcja rozgrywała się w Hiszpanii, do którego potrzebowała aktorów o czarnych włosach i ciemnej skórze.

✍ Zadanie do wykonania

Przyjrzyj się dokładnie zdjęciu. Jakie pytania przychodzą Ci do głowy? Jaki jest nastrój tego zdjęcia? Dowiedz się więcej o życiu codziennym ludzi znajdujących się obecnie w podobnej sytuacji.

📷 Fotografia

Zdjęcie kobiet i dzieci Sinti, wykonane w obozie Maxglan niedaleko Salzburga w 1939 lub 1940 r. Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H13 MECHELEN / MALINES (B)

Obóz dla Romów i Sinti został założony we wsi Elewijt, na peryferiach belgijskiego miasta Mechelen/Malines. Po niemieckiej inwazji na Belgię w 1940 r., stare koszary w Mechelen/Malines wykorzystano jako więzienie i obóz dla więźniów politycznych, a także Żydów oraz Romów i Sinti. W 1944 r. 352 belgijskich Sinti i Romów zostało deportowanych z koszar Dossin do Auschwitz-Birkenau. Tylko 31 osób spośród nich przeżyło. Jednakże rodziny z obozu Elewijt nie zostały deportowane do Auschwitz.

1910

1951

1944

💡 Czy wiesz, że

... większość Romów i Sinti z Francji i Belgii nie była deportowana do obozów koncentracyjnych?

... częścią muzeum pamięci, otwartego w koszarach Dossin w 2012 r., jest wystawa prezentująca los 352 deportowanych?

✍ Zadanie do wykonania

Co ta fotografia mówi Ci o warunkach, w jakich musiała się odbywać ceremonia żałobna? Porównaj warunki życiowe w tym obozie z innymi obozami, które znasz

📷 Fotografia

Rodziny belgijskich Romów podczas stypy w obozie Elewijt na peryferiach Mechelen/Malines w 1944 r. Miejsce Pamięci Koszary Dossin w Mechelen/Malines, Belgia.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H14 MONTREUIL-BELLAY (F)

Montreuil-Bellay w Kraju Loary był największym obozem internowania dla Romów i Sinti we Francji. W okresie jego funkcjonowania, od listopada 1941 do stycznia 1945 r., przebywało w nim 3 000 osób. Nie był to ani obóz koncentracyjny, ani deportacyjny, ani też pracy przymusowej. Żaden z więźniów nie został wysłany do obozu zagłady, lecz ponad stu zmarło w trakcie pobytu w obozie. We Francji znajdowało się ponad 40 takich obozów.

1910

1951

1941-46

💡 Czy wiesz, że

... obóz był pilnowany nie tylko przez francuskich policjantów, lecz również przez ochotników z sąsiednich wiosek?

...wielu Romów i Sinti, więźniów tego obozu, nie zostało uwolnionych w 1945 r.? Musieli czekać aż do 1946 r., prawie 10 miesięcy po zakończeniu wojny.

✍ Zadanie do wykonania

Jaki mógł być powód tego, że rodziny Sinti i Romów nie zostały zwolnione z obozu od razu po zakończeniu II wojny światowej?

📷 Fotografia

Zdjęcie grupy dzieci w obozie internowania Montreuil-Bellay, prawdopodobnie wykonane z wieży wartowniczej. Prywatna kolekcja Jacquesa Sigot, Châteauneuf-les-Martigues, Francja.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

H15 TRANSNISTRIA (UA)

W 1942 roku ośmioletnia Anuta Branzan i jej rodzina zostali przymusowo przesiedleni razem z 30 000 innych rumuńskich Romów i Sinti z Bukaresztu do Naddniestrza, na granicy z Ukrainą. Obozy składały się zazwyczaj z prymitywnych szałasów i wielu deportowanych spało po prostu pod gołym niebem lub w stodołach. Anuta przetrwała dwa lata głodu i pracy przymusowej w nieludzkich warunkach. Ponad połowie innych deportowanych się to nie udało.

💡 Czy wiesz, że

... Rumunia ma największą populację Romów w Unii Europejskiej szacowaną na 1,8 – 2,5 miliona osób?

... ok. połowa wszystkich ludzi uważanych za Romów nie uważa się za Romów, podczas gdy połowa tych, którzy w rzeczywistości są Romami, nie jest za Romów uznawana?

✍ Zadanie do wykonania

Wybierz moment w życiu Anuty Branzan (przed przesiedleniem, w obozie, po wyzwoleniu) i napisz list, który mogłaby wtedy wysłać do swojej przyjaciółki.

📷 Fotografia

Anuta Branzan (druga od prawej) i jej siostry w 1942 r. Ich ciotka zrobiła to zdjęcie kilka dni przed deportacją, aby mieć pamiątkę po swoich siostrzenicach. Prywatna kolekcja Michelle Kelso, Ann Arbor, Michigan, USA.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

1910

1951

1942

H16 WEYER (A)

Rodziny Sinti z Karyntii, Tyrolu, Salzburga, Bawarii i zwłaszcza Górnej Austrii były wysyłane do Obozu Weyer od stycznia 1941 r. Więźniowie byli używani jako niewolnicza siła robocza przy kopaniu rowów odwadniających na okolicznych podmokłych polach. 1 listopada tego samego roku wszyscy zostali deportowani do obozu Lackenbach w austriackim Burgenlandzie. Kilka dni później zostali oni prawdopodobnie przetransportowani do Łodzi i później do Chełmna/Kulmhof, gdzie zostali zamordowani.

1910

1951

1941

💡 Czy wiesz, że

... obóz ten działał w latach 1940-1941 jako „Wychowawczy Obóz Pracy” dla rzekomo aspołecznych mężczyzn? Został zamknięty w 1941 r. z powodu brutalnego traktowania i mordowania więźniów przez nazistowskich strażników.

✎ Zadanie do wykonania

Porównaj fotografię z tekstem i opowiedz, co cię uderzyło. Porozmawiaj o sytuacji, w której fotografię a ta mogła być zrobiona i o stosunkach, które mogły łączyć fotografa i osoby przedstawione na zdjęciu.

📷 Fotografia

Młodzi Sinti w obozie Weyer, fotografowani przez lekarza obozowego Aloisa Staufera w lecie 1941 r. Prywatne zbiory Andreeasa Maislingera, Innsbruck, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/h>

I1 AUSCHWITZ-BIRKENAU (PL)

16 grudnia 1942 roku Heinrich Himmler rozkazał deportowanie wszystkich „Cyganów”, żyjących jeszcze w Rzeszy Niemieckiej, do Auschwitz. Ten tzw. Rozkaz Oświęcimski oznaczał ostateczną fazę planu zagłady „Cyganów”. Dla niemieckich, austriackich i czeskich Romów i Sinti masowe deportacje do Auschwitz-Birkenau rozpoczęły się w kwietniu 1943 r. Ponad 20 000 Romów i Sinti zostało stłoczonych w 32 drewnianych barakach w „Cygańskim obozie rodzinnym” w Auschwitz. W lipcu 1944 r. ok. 70% z nich już nie żyło. Ci, którzy byli jeszcze zdolni do pracy, zostali przeniesieni do innych obozów koncentracyjnych. Pozostałych 2 897 więźniów zostało zagazowanych w nocy z 2 na 3 sierpnia 1944 r.

💡 Czy wiesz, że

... więźniowie obozu „cygańskiego” zbuntowali się? W maju 1944 Romowie i Sinti uzbrojeni w kije i kamienie stawili opór strażnikom SS zamierzającym dokonać selekcji do komór gazowych, która nie doszła wówczas do skutku.

✍ Zadanie do wykonania

Istnieje lista nazwisk ofiar Auschwitz zawierająca nazwiska Sinti i Romów, którzy zostali tam zamordowani. Wejdź na stronę Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau i dowiedz się więcej na ten temat.

📷 Fotografia

Wnętrze baraku – ubrania były rozłożone tak, aby wyschły w nocy z pomocą pieca, znajdującego się na środku zdjęcia. Jest to jedyna znana fotografia z obozu „cygańskiego” w Auschwitz-Birkenau. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

1910

1951

1943-44

I2 BERGEN-BELSEN (D)

W miarę zbliżania się frontów alianckich, latem 1944 roku zaczęto likwidować coraz więcej obozów koncentracyjnych. Jesienią 1944 roku dziesiątki tysięcy całkowicie wyczerpanych więźniów z opuszczonych obozów koncentracyjnych dotarło do Bergen-Belsen po wielu dniach transportu lub tzw. „marszów śmierci”. Zimą 1944/1945 roku w skrajnie przepełnionym obozie przebywało ponad 60 000 więźniów. Wśród nich były setki Sinti i Romów przeniesionych z obozu koncentracyjnego Buchenwald. Kiedy obóz został wyzwolony przez wojska brytyjskie w kwietniu 1945 roku, piętrzyły się w nim stosy zwłok. Większość ocalałych była bliska śmierci głodowej.

💡 Czy wiesz, że

... 14 000 ocalałych z obozu zmarło z głodu i wyczerpania w ciągu pierwszych kilku miesięcy po wyzwoleniu? Opiekowano się nimi w brytyjskich szpitalach polowych, jednak ich stan był zbyt ciężki, by mogli wyzdrowieć.

... w Bergen-Belsen zginęło około 80 000 osób?

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się, z jakiego powodu zginęła większość osadzonych w więzieniach i obozach dla internowanych podczas pierwszej i drugiej wojny światowej.

📷 Fotografia

Więźniowie obozu koncentracyjnego Bergen-Belsen po wyzwoleniu.
Międzynarodowa Służba Poszukiwawcza ITS Arolsen/Niemcy

<https://romasintigenocide.eu/pl/i>

1910

1951

1945

I3 BELZEC (PL)

Pierwsi Romowie i Sinti byli deportowani na tereny okupowanej Polski w kwietniu 1940 r.: 2 500 niemieckich Sinti i Romów zostało wysłanych między innymi do takich miejscowości, jak Bełżec, Krychów i Siedlce. Więźniowie obozu w Bełżcu byli używani do prac budowlanych przy budowie umocnień na granicy ze Związkiem Radzieckim. Obóz pracy został zamknięty w tym samym roku. Wielu Sinti udawało się uciec. Próbowali oni przeżyć w lasach, lecz byli chwytni przez niemiecką policję i oddziały wojskowe. Większość niemieckich Sinti i Romów deportowanych do Polski zostało zabitych w ciągu następnych lat. W 1942 i 1943 roku SS zarządzało w Bełżcu wielkim obozem zagłady, funkcjonującym w ramach Operacji Reinhardt.

1910

1951

1940

💡 Czy wiesz, że

... w ramach Operacji Reinhardt SS założyły trzy wielkie obozy zagłady: Bełżec, Sobibór i Treblinkę, w których między 1942 a 1943 r. zamordowano 2,4 miliona Żydów oraz 50 000 Romów i Sinti?

... władze niemieckie używały słowa „przesiedlenie” na określenie deportacji do obozów koncentracyjnych i zagłady?

✍ Zadanie do wykonania

Jak myślisz, dlaczego naziści używali eufemizmów, takich jak „przesiedlenie” czy „ostateczne rozwiązanie”? Czy przychodzą Ci do głowy inne przykłady tego rodzaju?

📷 Fotografia

Deportowani Romowie w obozie w Bełżcu, 1940 r. W lecie tego roku budowali oni obozowe baraki. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

I4 BUCHENWALD (D)

Już przed 1938 r. setki niemieckich Sinti i Romów było deportowanych do obozu koncentracyjnego Buchenwald niedaleko Weimaru. W 1939 roku, 600 austriackich Sinti i Romów przybyło do Dachau, w tym wielu bardzo młodych ludzi. W 1940 r., 500 z pozostałych przy życiu Romów i Sinti zostało przeniesionych do obozu koncentracyjnego Mauthausen. W lecie 1944 r., w ramach akcji likwidowania obozu "cygańskiego" w Auschwitz, 1800 Romów i Sinti (mężczyzn) przybyło do Buchenwaldu, lecz 200 z nich skierowano we wrześniu ponownie do Auschwitz, gdzie zostali zamordowani. Około 1 tysięcy kobiet (Romek i Sinti) przeniesionych z Auschwitz, zostało następnie wysłanych do podobozów Buchenwaldu w Altenburgu, Schlieben i Leipzig-Taucha. Niewiele z nich przeżyło nieludzkie warunki panujące w tamtejszych zakładach zbrojeniowych.

1910

1951

1945

💡 Czy wiesz, że

... obóz koncentracyjny Buchenwald miał 129 podobozów?

... pod koniec wojny pozostali przy życiu więźniowie byli zmuszani przez strażników do uczestnictwa w „marszach śmierci” do innych obozów koncentracyjnych? Więźniowie zbyt słabi, aby iść, byli zabijani na miejscu. Tysiące więźniów zostało w ten sposób zabitych na kilka dni przed końcem wojny.

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się, gdzie miały miejsce podobne „marsze śmierci” w ostatnich miesiącach II wojny światowej. Dowiedz się, czy w Twojej okolicy znajdują się jakieś masowe groby. Jeśli tak, to kto został tam pochowany i dlaczego?

📷 Fotografia

Obóz koncentracyjny Buchenwald po wyzwoleniu. Fundacja Miejsca Pamięci Buchenwald i Mittelbau-Dora, Weimar, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

I5 CHELMNO/KULMHOF (PL)

W grudniu 1941 r., gdy epidemia duru brzuszego wybuchła w „cygańskim” obozie w getcie Litzmannstadt (obecnie polskie miasto o nazwie Łódź), 4 600 Romów zostało zabitych w ciężarówkach – mobilnych komorach gazowych, które transportowały ich do obozu Chełmno/Kulmhof. 10 tygodni od momentu przybycia do Łodzi, wszystkich 5007 austriackich Romów i Sinti było martwych. 4 400 spośród nich jest pochowanych w nieoznakowanych grobach w lasach wokół Chełmna, razem ze 150 000 Żydów i tysiącami sowieckich więźniów wojennych.

1910

1951

1941-42

💡 Czy wiesz, że

... gdy zaniepokojeni krewni i przyjaciele deportowanych w marcu 1942 roku chcieli się dowiedzieć czegoś o ich losie i składali prośby o pozwolenie na odwiedzenie ich w Polsce, władze policyjne odpowiadały, że prawo do odwiedzin nie ma zastosowania do ludzi „przesiedlonych” do Łodzi.

... ciężarówki-komory gazowe” były po raz pierwszy użyte do mordowania pacjentów w szpitalach dla umysłowo chorych?

✍ Zadanie do wykonania

Jakie były warunki życia ludzi w gettach?
Jakie były konsekwencje takich warunków życiowych?

📷 Fotografia

Ciężarówka Magirus-Deutz: ciężarówka – komora gazowa tego samego typu, który był używany w 1941 i 1942 r. do mordowania austriackich Romów w drodze z obozu „cygańskiego” Litzmannstadt do obozu śmierci Chełmno/ Kulmhof. Archiwum Yad Vashem, nr dok. 1264/2, Jerozolima, Izrael.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

I6 DACHAU (D)

Pierwsza grupa Romów i Sinti została deportowana do obozów koncentracyjnych w 1938 roku, a w 1939 roku rozpoczęły się masowe deportacje do Dachau, Buchenwaldu i Ravensbrück, gdzie tysiące austriackich Romów i Sinti wysłano jako niewolniczą siłę roboczą. Gdy osoby zdolne do pracy i utrzymujące rodziny zostały deportowane, ich rodziny musiały korzystać z pomocy socjalnej, co z kolei sprawiało, że lokalne władze (które musiały tę pomoc finansować) domagały się deportowania jeszcze większej liczby ludzi! Więźniowie w obozach koncentracyjnych byli podzieleni przez SS na kategorie, a na ich ubrania naszywano odpowiadające im symbole. Romowie i Sinti zazwyczaj musieli nosić czarny trójkąt, oznaczający więźniów „aspołecznych”. Niektóre obozy posługiwały się osobną kategorią „Cyganów”, oznaczaną brązowym trójkątem.

💡 Czy wiesz, że

... Romowie i Sinti przebywali jako więźniowie w niemal każdym obozie koncentracyjnym w Trzeciej Rzeszy?

✎ Zadanie do wykonania

Numer identyfikacyjny jednego z więźniów na fotografii i to 17 093. Spróbuj zebrać więcej informacji na temat tego człowieka.

📷 Fotografia

Austriaccy Romowie w obozie koncentracyjnym Dachau, sfotografowani na potrzeby SS przez Friedricha Franza Bauera. Archiwum Miejsca Pamięci Dachau, Niemcy.

1910

1951

1938

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

I7 FLOSSENBÜRG (D)

Flossenbürg był obozem koncentracyjnym z pracą przymusową, funkcjonującym w ramach prowadzonej przez narodowych socjalistów polityki „eksterminacji przez pracę”. Miała ona stać się udziałem zwłaszcza przeciwników politycznych i „aspołecznych outsiderów”. Ponad 1 200 Sinti i Romów zostało deportowanych do Flossenbürga jako rzekomo „element aspołeczny” i zmuszonych do wykonywania szczególnie ciężkiej pracy fizycznej, np. w miejscowym kamieniołomie lub okolicznych zakładach zbrojeniowych.

1910

1951

1946

💡 Czy wiesz, że

... pod koniec wojny tysiące więźniów obozu koncentracyjnego Flossenbürg zostało zmuszonych do wzięcia udziału w „marszu śmierci” do południowych Niemiec?

... wielu słabych i zagłodzonych więźniów zostało zastrzelonych przez strażników podczas ostatnich dni wojny w 1945 r.? Jednym z ocalałych był 14-letni wówczas Karl Stojka.

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się, jakie są obecnie regulacje dotyczące traktowania więźniów. Czy mogą być zmuszani do pracy?

📷 Fotografia

Zdjęcie obozu koncentracyjnego Flossenbürg wykonane w kwietniu 1946 r. po wyzwoleniu obozu przez armię amerykańską. Fundacja Bawarskich Miejsc Pamięci. Muzeum Obóz Koncentracyjny Flossenbürg, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

I8 JASENOVAC (HR)

Jasenovac, położony ok. sto kilometrów na południowy wschód od Zagrzebia, był największym obozem koncentracyjnym w Chorwacji, powstałym w 1941 r. Strzegli go członkowie chorwackiego ruchu faszystowskiego – Ustasze. Do chwili obecnej udało się zidentyfikować nazwiska 83 145 ofiar. Największą grupą ofiar byli Serbowie (50 000), a następnie Romowie (ponad 16 000).

1910

1951

1941-45

💡 Czy wiesz, że

... Romowie byli transportowani do obozu w wagonach bydłych? ... dokumenty transportowe zawierały tylko liczbę więźniów, lecz nie ich nazwiska?

... niemal wszyscy Romowie, niezależnie od wieku i płci, zginęli w obozie? ... nie ma zgody co do dokładnej liczby ofiar?

✍ Zadanie do wykonania

Dlaczego odkrycie tożsamości ofiar jest tak istotne, nawet dzisiaj, ponad 70 lat później?

📷 Fotografia

Romskie kobiety i dzieci w żeńskim obozie Stara Gradiška, podobnie obozu koncentracyjnego Jasenovac. Muzeum Pamięci Jasenovac, Chorwacja.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

I9 MAUTHAUSEN (A)

Obóz koncentracyjny Mauthausen w Górnej Austrii był jednym z największych w III Rzeszy: przebywało w nim ponad 200 000 więźniów, głównie radzieckich jeńców wojennych, Żydów i więźniów politycznych. Około 100 000 osób zmarło tam między 1938 a 1945 r. Pośród 500 romskich ofi ar śmiertelnych był ojciec Karla Stojki, jeden z pierwszych Romów deportowanych do obozu w 1939 r. W 1994 r. Karl Stojka odsłonił tablicę pamiątkową w miejscu byłego obozu koncentracyjnego.

1960

2001

1994

💡 Czy wiesz, że

... wielu więźniów umierało w położonym nieopodal kamieniołomie nadzorowanym przez SS?

... więźniowie zbyt słabi, by nosić ciężkie kamienie, byli zabijani na miejscu?

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się czy ludobójstwo popełnione na Romach i Sinti jest upamiętniane w Twoim regionie lub kraju, a jeśli tak, to w jaki sposób?

📷 Fotografia

Odsłonięcie pierwszej tablicy pamięci, poświęconej ofi arom ludobójstwa popełnionego na Sinti i Romach w byłym obozie koncentracyjnym Mauthausen przez Rudolfa Sarköziego, Karla Stojkę i Mongo Stojkę (od lewej) 27 kwietnia 1994 r. Centrum Dokumentacyjne Austriackich Romów, Wiedeń, Austria.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

I10 RAVENSBRÜCK (D)

Większość ze 152 000 więźniów obozu koncentracyjnego Ravensbrück w północnych Niemczech stanowiły kobiety. Wśród nich było wiele Romek i Sintic, deportowanych do obozu z małymi dziećmi. Spośród 28 000 śmiertelnych ofiar obozu, znamy nazwiska tylko 16 500 osób.

1910

1951

1939-45

💡 Czy wiesz, że

... pierwszą więźniarką, która zmarła w Ravensbrück była 16-letnia Romka z Austrii? Była tak szczupła, że udało jej się przeczołgać pod drutem kolczastym. Jednakże jej ucieczka nie udała się. Została złapana i przyprowadzona z powrotem do obozu, gdzie skazano ją na chłostę za pomocą kija. Delikatna d

✍ Zadanie do wykonania

Dowiedz się więcej o warunkach, w jakich kobiety z Ravensbrück żyły i pracowały. Jak sądzisz, dlaczego prawie jedna czwarta więźniarek zmarła? Co można zrobić dla upamiętnienia niezliczonych bezimiennych ofiar?

📷 Fotografia

Austriackie Romki wykonujące pod nadzorem maty z trzciny w obozie koncentracyjnym Ravensbrück. Archiwum Miejsca Pamięci Ravensbrück

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

I11 TOPOVSKE ŠUPE (SR)

W sierpniu 1941 roku niemiecka administracja wojskowa i cywilna utworzyła obóz koncentracyjny dla serbskich Żydów, Romów i więźniów politycznych na terenie tak zwanego „Topovske Šupe” – kompleksu dawnych koszar wojskowych i magazynów w centrum Belgradu. Obóz, który był prowadzony z udziałem serbskich kolaborantów, służył jako więzienie dla około 5000 mężczyzn pochodzenia żydowskiego i około 1500 mężczyzn pochodzenia romskiego, z których wszyscy zostali później rozstrzelani w różnych miejscach egzekucji w okolicach Belgradu.

1910

1951

1941

💡 Czy wiesz, że

... już przed okresem nazistowskim na terenie wielu obozów prowadzonych przez narodowych socjalistów istniały obozy wojskowe lub cywilne. Wiele z nich było nadal wykorzystywanych jako obozy wojskowe, ośrodki internowania lub obozy dla uchodźców, zarówno przed, jak i po zakończeniu nazizmu.

✍ Zadanie do wykonania

Wybierz obóz, który działał w czasach nazistowskich w okolicy, w której mieszkasz i zapoznaj się z jego historią, zarówno przed, jak i po okresie nazizmu. Kto zarządzał obozem i jacy ludzie byli w nim przetrzymywani lub kwaterowani?

📷 Fotografia

Wejście do obozu Topovske Šupe od ulicy Tabanovačka w dzielnicy Autokomanda w Belgradzie przed II wojną światową. Źródło: Rena Redle, Milovan Pisarri: Mesta stradanja i antifašističke borbe u Beogradu. Priručnik za čitanje grada, Beograd, 2014.

<https://romasintigenocide.eu/pl/i>

I12 WESTERBORK (NL)

Obóz Westerbork w Holandii został założony w 1938 r. jako obóz dla niemieckich i austriackich Żydów – uchodźców z III Rzeszy. Po zajęciu Holandii przez Niemcy w maju 1940 r., Westerbork stał się obozem przejściowym dla Holenderskich Żydów oraz Romów i Sinti, deportowanych do Auschwitz –Birkenau, Sobiboru i innych obozów. W maju 1944, 574 „mieszkańców wozów mieszkalnych” zostało aresztowanych i zabranych do Westerbork. Zostali poddani badaniom, w rezultacie których 245 osób, uznanych przez nazistów za „Cyganów”, zostało deportowanych do AuschwitzBirkenau. Tylko trzydziestu przeżyło.

1910

1951

1944

💡 Czy wiesz, że

... 64 więźniów obozu uniknęło deportacji, ponieważ posiadali paszporty szwajcarskie lub włoskie?

... 200 osób zostało zwolnionych, ponieważ zostały uznane nie za Romów lub Sinti, lecz za „wędrowców”?

✍ Zadanie do wykonania

Jak myślisz, dlaczego osoby posiadające włoskie i szwajcarskie paszporty były traktowane inaczej? Jak myślisz, dlaczego naziści zwolnili „wędrowców”, ale deportowali Romów i Sinti?

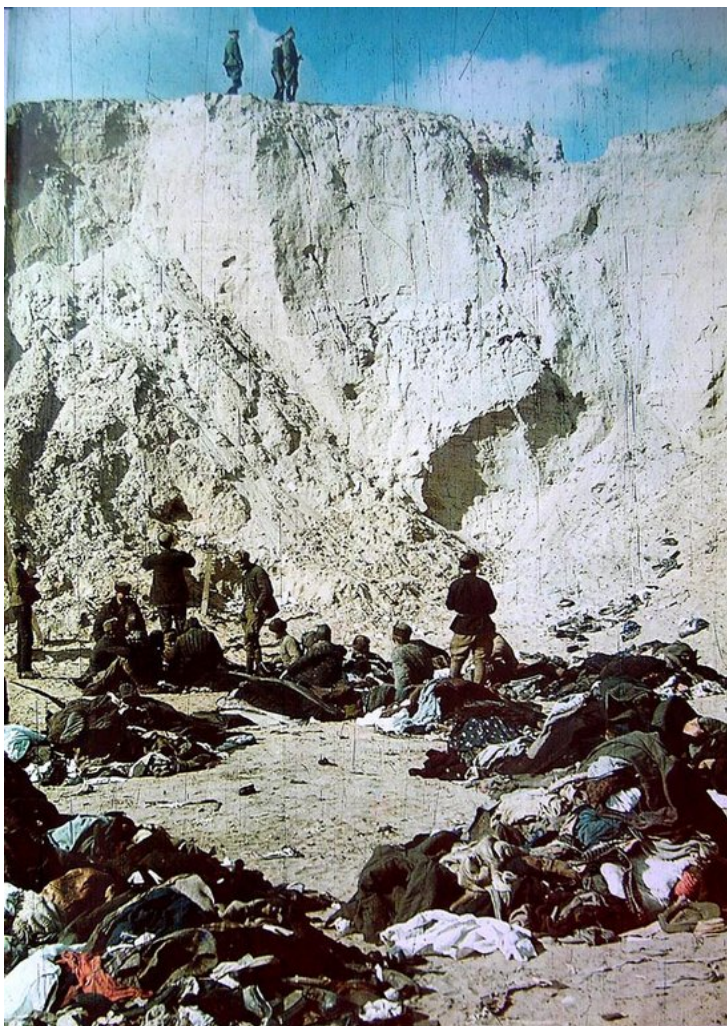
📷 Fotografia

Zdjęcie „głównej ulicy” w obozie Westerbork, wykonane w 1944 przez żydowskiego więźnia na polecenie komendanta, prawdopodobnie z piętra budynku komendatury

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/i>

J1 BABYN YAR (UA)

Wąwóz Babi Jar, położony niedaleko stolicy Ukrainy, Kijowa [dziś w obrębie miasta – przyp. tłum.], był miejscem jednych z największych masowych egzekucji w czasie II wojny światowej. Między 1941 a 1943 roku SS zabiło tam dziesiątki tysięcy Żydów, Ukraińców, Romów i Sinty, grzebiąc ich zwłoki w ogromnych masowych grobach. Egzekucje rozpoczęły się od zabicia 37 771 Żydów z Kijowa 29-30 września 1941 r. W następnym miesiącu więźniowie pięciu lokalnych obozów „cygańskich” zostali także zamordowani i pochowani w Babim Jarze.

1910

1951

1941-43

💡 Czy wiesz, że

... tylko ok. 10
... rosyjski kompozytor, Dymitr Szostakowicz poświęcił jedną ze swoich symfonii ofiarom Babiego Jaru?

... przed swoim odwrotem oddziały niemieckie w Babim Jarze ekshumowały i spaliły tysiące ciał, aby usunąć ślady swoich zbrodni? Popioły rozrzucono na sąsiednich polach.

✍ Zadanie do wykonania

Porównaj rolę różnych grup sprawców, przedstawionych na zdjęciu.

📷 Fotografia

Stosy ubrań, należących do ofiar masowych egzekucji w Babim Jarze. Czterech mężczyzn w wąwozie to prawdopodobnie członkowie ukraińskiej formacji pomocniczej SS. Niemieckie Archiwum Federalne, Koblencja, Niemcy.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/j>

J2 HRASTINA (HR)

24 kwietnia 1945 r., kilka dni przed końcem wojny, żołnierze wycofującej się jednostki SS złapali 43 niemieckich Sinti, którzy uciekli do Chorwacji i ukrywali się we wsi niedaleko Zagrzebia. Niektórzy z nich byli torturowani, a następnie wszyscy zostali zabici i spaleni w stodole. Jedną z ofiar był Max Bamberger (zobacz stronę A2).

Czy wiesz, że

... wielu Sinti i Romów usiłowało przedostać się przez granice do bezpiecznych krajów, takich jak Szwajcaria, lecz z reguły odmawiano im tam prawa wjazdu, podobnie jak Żydom czy więźniom politycznym? Jednym z uchodźców niewpuszczonych do Szwajcarii był słynny gitarzysta jazzowy Django Reinhardt.

Zadanie do wykonania

Znajdź informacje na temat szwajcarskiego strażnika granicznego Paula Grüningera, który pomógł wielu uciekinierom przedostać się do Szwajcarii. Gdzie sam byś się udał, gdybyś musiał uciekać ze swojego kraju? Jak byś to zrobił?

Fotografia

Sinto Max Bamberger na zdjęciu z 1935 r. Centrum Dokumentacji i Kultury Niemieckich Sinti i Romów, Heidelberg, Niemcy

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/j>

1910

1951

1935

J3 SZCZUROWA (PL)

Zdjęcie przedstawia wesele w polskiej wsi Szczurowa, gdzie Romowie od pokoleń bezkonfliktowo żyli ze swoimi nieromskimi sąsiadami i wchodzili z nimi w związki małżeńskie. W 1943 r. oddział niemiecki otoczył romską osadę. 93 osoby - mężczyźni, kobiety i dzieci, zostały zabrane na miejscowy cmentarz i rozstrzelane.

1910

1951

1943

💡 Czy wiesz, że

... wiadomo o ponad 200 egzekucjach Romów i Sinti na terytorium byłego Generalnego Gubernatorstwa okupowanej Polski? Prawdopodobnie egzekucji tych było jeszcze więcej.

... pierwszy w ogóle pomnik upamiętniający ludobójstwo popełnione na Romach i Sinti został wzniesiony w Szczurowej w 1966 r.? Przez prawie 30 lat był to jedyny taki pomnik w całej Europie.

✍ Zadanie do wykonania

Odwiedź stronę www.romasinti.eu i dowiedz się więcej o Krystynie Gil, która ocalała z masakry w Szczurowej.

📷 Fotografia

Wesele w Szczurowej, 1943 r. Na zdjęciu widać rodziny Romów i nie-Romów. Muzeum Etnograficzne w Tarnowie, Polska.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/j>

J4 SABAC (SRB)

W 1941 r. Romowie z regionu Mačva w Serbii zostali wzięci jako zakładnicy wraz z pewną liczbą Żydów i zabrani do obozu koncentracyjnego w Šabac, gdzie 2 100 osoby zostały zastrzelone przez plutony egzekucyjne niemieckiego Wehrmachtu.

1910

1951

1941

💡 Czy wiesz, że

... armia niemiecka rozstrzeliwała stu cywilów za jednego żołnierza zabitego przez partyzantów na Bałkanach? Kilka dni przed masakrą w Šabac 21 niemieckich żołnierzy zginęło w walkach z jugosłowiańskimi partyzantami.

... dziesiątki tysięcy Romów i Sinti zostało zamordowanych przez oddziały SS i faszystowską milicję w Rosji i na Ukrainie między 1941 a 1945 r.?

✍ Zadanie do wykonania

Na zdjęciu widzisz człowieka, który jest świadkiem tego, co się dzieje. Co mógł o tym powiedzieć koledze wieczorem tego dnia?

📷 Fotografia

Żydowscy i romscy zakładnicy prowadzeni na miejsce egzekucji przez żołnierzy niemieckich w Šabac. Archiwum Yad Vashem, Jerozolima, Izrael.

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/j>

J5 VÁRPALÓTA (H)

W lutym 1945 roku członkowie węgierskiego ruchu faszystowskiego Strzałokrzyżowców i miejscowi policjanci zabili 123 węgierskich Romów z miejscowości Várpálóta i Székesfehérvár. Ofi ary musiały wykopać sobie groby, po czym zostały zastrzelone. Dwie kobiety przeżyły egzekucję. Masowy grób znajduje się obecnie pod powierzchnią jeziora Grabler, k. Inoty, przedmieścia Várpálóty

1974

2015

2008

💡 Czy wiesz, że

... podobne egzekucje miały miejsce w wielu innych węgierskich miasteczkach i wsiach?

... w 1998 roku władze lokalne nie wydały zezwolenia na budowę pomnika poświęconego pamięci ofiar zbrodni?

✎ Zadanie do wykonania

Zaprojektuj tablicę pamiątkową i napisz tekst upamiętniający zbrodnię w Várpálóta.

📷 Fotografia

Jezioro Grabler w pobliżu wioski Inota, lato 2008. Prywatne zbiory Jánosa Bársony'ego, Budapeszt, Węgry

<https://www.romasintigenocide.eu/pl/j>